

૪૭૮૯

મહિમતરામ પૂતાંત પટેલ ગોહજીલાઈ જીરે ભાઈ અલંકારમાં ઉત્તમ રીતે ઉદયની ધારણા.

નિર્મળા નદીને તીરે મુદિતા પુરી નગરી હતી તેમાં પ્રતાપી મુ-
દુલસિંહ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેને રમ્યાશય કરીને રાણી હતી.
ને તેને ઉત્કર્ષિતિંદ્ર સિંહ પ્રધાન હતો.

આ મહા પ્રતાપી સકળગુણ સંપન્ન રાજાએ ઉદ્ધાસ રાષ્ટ્ર, આરદ્રેશ,
સવિરમય, આમોદારા, વાત્સલ્યાશય મુદનીધિ, દિવ્યંગ, સુમાલ્ય, ના-
ગુકર, આદ્યૂતિ, ગીરોચના, ધુતિમાલ, વિલાસેશ, ધત્વાદિ દેશે જીતી
દિગ્વિજયી રાજ ગણાતો હતો. ને રૂડી રીતે રાજ કરી રૈયતને બહુ
સુખી કરી હતી. ઉદાર, દીપ્ત દર્શનીય, સર્વ પતિષ્ઠિત ગુણોપેત મુદુલ-
સિંહ રાજના રાજ્યમાં રૈયત કેવી સુખી હતી તેનું વર્ણન કરવું અશ-
ક્ય છે. તેની સદા આણુ વર્તાયેલી હતી કે મારા રાજ્યના કોઈ પણ
આદમી યા પ્રાણીને પણ કોઈ પણ જાતનું વિદ્વ નડે. તો તુર્ત મને
જાહેર કરવું કે જેથી બનતા ઉપાય લેવામાં આવે. પણ કોઈને કશાનું
વિદ્વ પડેજ નહિ, ને રાજની પાસે કોઈ આવે પણ નહિ એવો પ્ર-
ણશાળી તે રાજ હતો.

મુદિતાશય નગરીના લોકની દોલત તેઓની આહનાથી જાસતી
હતી તો એમને શાની અવધડ પડે ?

રાજ મુદુલસિંહને ઉત્કર્ષિતિંદ્ર પ્રધાન બનેને પરપર બહુ હેત
હતું, બંને લાજુવાર પણ વિખુટા રહેતા નહિ. સભામાં સમાનરથાને

નિરાજતા, સાથે રહેતા, સાથે ફરવા જતા, ને દરેક કામ સગાંધી સાથે વિચાર કરતા.

મળે બીજી રામ લક્ષ્મણની જોડ હું ગણવા જઈ તો પણ અતિશયોક્તિ થવાનો સાંભવ ન રહે એવી જો બેની જોડ હતી. એક વખતે ચંદની રાત્રીએ રાજા તથા પ્રધાન બંને બાગમાં બેઠા છે, મહા-વિશાળ બાગમાં કેતકી, કેશુ, નાગરવેલ, કદંબ, કદળી, જામફળી, શી-તાફળી, ખેર, અખોડ, અરણી, અશોક, આવળ, અરકુશી, શાગ, શીશમ, લીંગડો, ખજૂરી. એલાયચી, પીપર, આંબા, આંબલી, ચા-રોળી, દ્રાક્ષલતા, મોગરો, લીંચુ, દાડમ, ગુલર, પીપળા, પાલાશ, ગુલબાસ વગેરે વૃક્ષોનાં ડાળ ધીમે ધીમે કેવાં ઝાંકાય છે ! તે જોઈ વિચાર કરતા, તથા ઉડતા કુવારાથી સંપૂર્ણ ભરાઈલા હોજરપડતા તેજના પ્રકાશનાં ફિરણોની ચગદીત સૌંદર્યના તરલ નયણે નિરખતા, અને ચંદન, ચંપક અને ગુલાબ પર થઈ આવતાં શીતળ જળની શીતળતા ઝહેલ મંદ મંદ વાતા ખુશબોદાર પવનની મનોહર લહેજતમાં મગ્ન થયેલા, વૃક્ષ પરનાં કોઈકોઈ વિહંગનો તીણો સ્વર શ્રવણ કરતા વિરાજેલા છે વાત કરતાં કરતાં રાજા બેઠી ઉઠ્યો કે—ઓહો ? (આ લક્ષિત રાત્રીમાં) હું મહા ચિનીત વિદ્યુત બંધુ ? આપણે આપણા નગરમાં ફરી બનના બનાવોનું જ્ઞાન મેળવીશું ?

પ્રધાન તે મતને અનુકુળ હતો; તેથી તે કહે હા રાજાજી મારા મનમાં પણ એવીજ ધારણાની કુપળ કુટતી હતી, એટલામાં આ-પની મધુર વાણીના યોગે ઝાડ થયું. -હૃદય સ્વચ્છ કરવાને, ઈંદ્રિય પરિતૃપ્તિ પ્રાપ્ત થવાને, અજ્ઞાનના નિહવચ્છિત અધકારથી મુક્ત રહેવાને, વ્યવસ્થાપિત શક્તિ પ્રભાવને પ્રકાશમાન કરવાને કર્તવ્ય

બુદ્ધિને ઉદ્ધતપણાનું રૂપ નમળતાં શુભ રસ્તે નિયોજીત રાખવા માટે, ને પવિત્રતાના મનોહર આભરણમાં ભૂષિત છેએ એવા મમતથી નિયુક્ત રહેવાને, આખા નગરમાં પર્યટન કરી નિરીક્ષા કરવાની જરૂર છે. માટે ચાલો જઈએ.

પછી પોશાક પહેરી તૈયાર થયા ને દેવળમાં દર્શન કરી પોળ ગમન શરૂ કર્યું.

નગરમાં જુએછે તો કેટલાક માણસો શુભ જ્ઞાનની વાતો કરતા વાદવિવાદ ચલાવે છે, કોઈ રાજાની, કોઈ ખીજી, અને કોઈ પરચુરણ વાતમાં ચુંથાયલા છે. કોઈ વાગ્દાના રાગમાં ઉતારી મનોહર ગાયનની લેહેજતમાં મશગુલ બનેલા છે, અને નિર્વેદ દાસના નિલયમાં તો પુનીત જોડું એવું રહસ્યમય ગાયન કરવા મંડી ગયું છે કે તેમના ગાનના માધુર્યથી રાજા તથા પ્રધાને મોહિત થઈ કેટલીકવાર સુધી રસ્તામાં ઉભા ઉભા સાંભળ્યા કર્યું. પણ તેઓને બધા નગરમાં ફરવાનું હતું માટે મહા પ્રયત્ને ચિત્તાકર્ષણ તોડી મનમાર્યું, ને આગળ પંથ લીધો.

કેટલાક સુશુભિ સાથે અનુગમન કરવાની તૈયારીમાં છે, કોઈ નિદ્રા દેવીને વશ થયા છે, કોઈ સુંદર મુક્ત માળ પહેરી હવા ખાના બારીએ બેઠેલ છે, કોઈ વાત્સલ્ય પ્રેમમાં ડુબી ગયેલ છે, કોઈ રંગમાં મચેલ હોઈ તેમણે ઉંઘના ચાકરને કહાડી મુકેલ છે, એમ બિના-ભિન્નસ્થિતિ નિરખતા અટનાંત પોળ સમીપ આવી પહોંચ્યા.

આ પોળમાં પ્રવેશ કરી જુએછે તો સકળ નગરવાસીઓ દિવસે કરેલા શ્રમથી વ્યાકુળ બનેલા મગજને વિશ્રાંતિ આપવાને નિર્ભયપણે સુખાશનમાં વિરાજેલા છે. કેમકે અર્ધ જામીની વહી ગઈ હતી તેથી

સધળું નગર શાંત યધ્ધિ ગયું હતું. હવે સધળા નગરમાં ફરી રહી નિર્મળા નદી ઉપર વિહાર ભૂમિ આગળ આવી.

ત્યાં કેટલીક વાર સુધી ઉભા રહી જોઈ ગયેલી બિના ઉપર વિચાર કરવા લાગ્યા, સ્થિર દ્રષ્ટિથી સુતર્કને નિરીક્ષા કરવાનું સુખમય શાંતિવાન એ સર્વોત્તમ સ્થળ હતું.

ઝોકળીઓ પડતા પાણીપર અજવાળાનાં કિરણ પડવાથી થતો ચળકાટ ને ખીજી તરફથી તેપરનાં ઝાડના પડછાયાથી દેખાતાં કાળાં ડામાં તે બેના સંયોગથી વિચિત્ર રંગી બનતું નદીનું જળને અન્ય બાકીની બાજુએ ચળકીત આશમાન એ બે સિવાય દ્રષ્ટિએ પડતું નથી ને એમને મેદાન જણાય છે. આવી રીતે ચોતરફ નજર ફેરવતા ત્યાંથી થોડે દૂર કાંઠે કાંઠે ગયા તો ધણે દૂર કોઈ નાનું જનવર જતું દેખાયું. તે એટલે છેટે હતું કે તે શું છે તે નેઓ વર્તી શક્યા નહિ. માટે તેઓએ ઉતાવળથી તેની પાસે જવા માંડયું. છેક લગભગ આવી પહોંચ્યા તોપણ તે શું જનવર છે તેની તેઓ ખાત્રી બંધ ધારણ કરવાને શક્તમાન થયા નહીં, કારણ કે તેવું જનવર તેઓના જોવામાં કદિ આવેલું નહિ, માટે તેમની નજર કલ્પના કરતાં આશંક ખાવા લાગી. રાજા કહે એ કૂતરો હોય એમ માસેછે. પણ ઓહો ! આવો દેવાંશી કૂતરો કેનો હશે ! આપણે ચાલો તો ખરા વાર ! જોઈએ એ અત્યારે ક્યાં જાયછે. એમ વિચારી તેની પૂઠે પૂઠે જાયછે કૂતરો આગળ ચાલ્યો જાયછે, ને કેડે રાજા મૃદુલસિંહ તથા પ્રધાન ઉત્કર્ષિતિન્દ્ર જાયછે એમ જતાં નગરથી બહુ છેટે ચાલી ગયા ને બહુ શ્રમિત થયા. તેથી થોડી વાર ઉભા રહ્યા. જરાવાર નજર ફરીતે જુએછે તો કૂતરો કહીં દેખાયો નહિ. નદી તીરે ઉભા

રહી સુંદર શાંત પણે વહેતી નદીમાં મંદ મંદ થતા અવાજ સિવાય બીજી કંઈ સંભળાતું નથી એવે સ્થળે જાને જણુ લાંબો તર્ક કરવામાં પડ્યા છે. એવામાં અતિશય મધુર સ્વર વાળા વાયુનો કાનને સ્પર્શ થયો. જાનેએ ચોપાસ જોવા માંડ્યું કે ઓહો ? આવો મધુર સ્વર ક્યાંથી આવેછે ? જરા વાર થોભીને જે તરફથી લલિત નાદ આવતો હતો તે તરફ ડગલાં ભરવા માંડ્યાં; એમ જતાં થોડેક દૂર ગયા તો સ્પષ્ટ રીતે ધારણા કરી શક્યા કે શુકનો અવાજ છે. અને ત્યાં એક રમણીક વાડી દીડી જાને ધીરે તેમાં પ્રવેશ કર્યો; ને અંદર જઈ જુએછે તો કોઈ મહા મુનીશ્વરનો આશ્રમ છે.

તે ત્રિકાળ જ્ઞાની મંગળ પ્રદીપ હતા. જાને જણુ મુનીને નમ્યા. મુનીશ્વરે હંડા ધ્યાનમાં પરંતુ જેમ દિલગીરી ભરેલ વિચારમાં હોય તેવી કાંતિએ દર્શન દીધું. ત્યારે રાજ્ય હાથ જોડી બોલ્યો કે— હે દેવ પ્રકૃતિવાન અતુલનીય સ્વર્ગીય સૌંદર્યેશ નિહિદાતા મહા મુનીશ્વર ! આપ જેવા દેવાંશી પુરુષની હું આજ અસ્પૃહણીય કાંતિ કેમ દેખું છું ? તત્કાળ મહા પ્રજ્ઞ તેજસ્વી મુનીના શુશોભિત મુખાવિદ્યમાંથી પરિપૂર્ણ સુમધુર વાકદાન થયું કે, હે સુકાર્ય સાધિત કર્તા દિગ્વિજયી નરેન્દ્ર મૃદુલસિંહ ! સિદ્ધિમાં જોતાં શુભકાર્ય વડે કર્તવ્ય જગતી કીર્તિ સ્થંભ સ્થાપન કરનાર જૂનપતિ પોતાના પરમસ્નેહી સાથે મારા આશ્રમમાં આવેલો નિરાશ થઈ પરાવર્તન કરે, એવો સમાયોગ મારા સઅંધમાં જનવાનો નિર્માણ થયેલ હોઈ એવી કાંતિનારૂપમાં તારાં નેત્રનો સંયોગ થયો. ચાલતા ભવમાં સર્વોપરી અધિકાર, બહુ સુખ, ને મોટો જશ પામી અમર વાસનાનો આભાસ તું મુકીશ. પણ એક પુત્રી વિના બીજી સંતાન થશે નહિ. પરંતુ માફ વચન છે કે આવના ભવમાં એક

પુત્રને પુત્રી થશે. ને પુત્ર ને વિદ્યા પૂરીનું રાજ મળશે, તે રૂડી રીતે રાજ ચલાવી બહુ નામના કરશે ને યશ પ્રવર્તીવશે.

રાજ વદો કે હે ઐશ્વરીક તત્વમાન, પરમાત્મશીળ, ત્રિકાળજ્ઞાની યોગીંદ્ર ? આપની સર્વસાહિત વૃત્તિની વિસ્મૃતિ થતી અટકાવી શકવાને હું કેમ શક્તિમાન થઈશ ? ને આ તદ્દાકાર બ્રહ્મરૂપ, અગાધ ઉપકારી, શ્રેષ્ઠ દેવાંશી મહર્ષિના પાદપ્રક્ષાલનનું પાન કરવાને ક્યારે સમર્થ થઈશ ? ને આ આમોદિત મૂર્તિમત મહાત્મના લાવણ્યમય વદનનો શુભશાંતિદાતા સદુપદેશ શ્રવણ કરવાનો લાભ ક્યારે લઈ શકીશ ? હે વિવેક-સાગર, અદ્ભુત શક્તિવાન, અગમ્ય તેજ્ઞેમય દૃષ્ટા, મહામુનીશ્વર ? તમારું મહાત્મનું પાદસેવન બળવવાને અમે આતુર છીએ તો સ્વીકારવા કૃપા કરો ! !

દિવ્યનેત્રવાન મહાજ્ઞેગિન્દ્રે રસમય અસરકારક વિનીત વચને દિક્ષા દીધી કે, હે યશવંતભૂપાળ જી, તું મુદિતાશય નગરીની સેવા બળવવાનું તારું કર્તવ્ય રૂડી રીતે દીપાવ તેજ મારી સેવા બળવવા બરાબર છે. મારું વચન છે કે હમેશાં તું જો જો સન્દર્ભનો આરંભ કરીશ તે ને નિર્વિદ્વે પાર પડશે ને શુભ યશ પ્રાપ્ત થશે. માટે મારી આજ્ઞા છે કે તમે બંને સુખેથી રાજ કરો રૈયનને સુખી કરો.

પછી નમસ્કાર કરી શિષ્ય લઈ નગરમાં પાછા આવ્યા. કોઈ કોઈ વાર ત્યાં જઈ રૂપીને નમન કરી આવતા ને રૂડી રીતે રાજ ચલાવતા ને યોગ કાળે અવિચળ ધામમાં પહોંચ્યા. રૂપીના વચન પ્રમાણે મૃદુ-લ સેંહ રાજ શુભવતિ નગરમાં સાંપ્રતકાળમાં રૂપસાગર નામથી પ્રકાશમાન થયા ને સુખથી દુનિઆનો વૈભવ ભોગવવા લાગ્યા. તેમને ભૂમીશરાવ નામના ચિરંજીવી થયા. તે પુત્રની છોટી ઉમરથીજ તેના

ઉત્તમ ગુણોની કુંપળ તેજી મારવા લાગીને તે જલદી જલદી વધી પ્રકાશવા લાગી. પુત્રની નાની ઉંમરમાં તેનાં માતૃશ્રીએ રાજવાસ કર્યો. વળી થોડા કાળ પછી રૂપસાગરને ખીજ આફત આવી. ઉચ્ચ-
ન્હીએ શુભવતિનગરમાં ધાડ પાડી, તેમાંથી ગચતાં રૂપસાગરને ફેટ-
લુંક નુકશાન વેઠવું પડ્યું. પણ હવે ભૂમિશરાવતા શુભ ગુણોનો પ્રકાશ
વધતો જવા લાગ્યો. દુકે મુદતમાં સકળ વિદ્યાર્થી પૂર્ણ માહિતગાર
થઈ શુભ જ્ઞાનથી વૈદ્યસાગર પરિપૂર્ણ બન્યાં; ને સર્વ શુભ લક્ષણોને
ઉચિત યથાથી તેમને નસ્ટન્દિલેના રત્નશોધક શુભ પ્રકૃતિલબ્ધ, ઉદાર
તેજસ્વી સેનકહાં રાજાએ પોતાના રાજ્યમાં નોકરી કરવા આમંત્રણ
મોકલ્યું. ત્યાં ફેટલીક મુદત શુભ રીતે પ્રકાશી પ્રસ્થાન કરતા કરતા
અતિ અંચળ બુદ્ધિવાન ભૂમિશરાવજીએ ધવલપૂરી નગરીમાં દર્શન દીધાં.
જ્યારે ધવલપુરી પતિ હતા, ત્યારે સન્માર્ગ દર્શક શિરોમણી પ્રશંસક
નીયગુણી, દીર્ઘ વિચિક્ષણુતાવાન નરેશ આશાજીતસિંહે રાજનગરના
દરબારમાં દીર્ઘતર્કી, ગૃહસ્થો, મહાનવિશારદ, ને જ્ઞાની પ્રજાપતિની
સુખ સમૃદ્ધિ શોધકસભા નોતરી. તેમાં એ ઈશ્વર પ્રેરીત પરમહિત
વત્સલ, વરિષ્ઠ, વિજ્ઞય સાગર નૃપે સભામાં વિરાજવા ભૂમીશરાવજીને
નિમંત્રણ મોકલ્યું. તે સભામાં જ્ઞાનદર્શક રસ્તે ચડવાના સાહિત્યનાં પુ-
સ્તકો રચવા માટે વિષયોની ગોઠવણ કરવામાં આવી. અને વિદ્યાપૂરી
નગર વસાવી, તેનો વહીવટ યથાયોગ્ય ખની ચકવાનો સામ્યમણી અ-
માપખળી રાજાના નૃમન્ન દેશમાં છે, ત્યાંથી જે લઈ આવે તેને એ
રાજ્ય સોંપવું. વિદેશાનુ ગમન કરવાની મરજી દર્શાવનાર વિરક્ષાઓનું
શોધન કરતાં નિર્ણયસિદ્ધધીર ભૂમિશરાવજી વિના કોઈ પ્રકારનું નહિ?
ખરે? આશ્ચર્ય જેવું છે કે અન્યરાષ્ટ્રમાં અવસોકવા જવાની હામ કોઈ

ભીડી શક્યું નહિ ? એટલુંજ નહિ પણ ભૂમીશરાવજીની ગુણકારી ઉત્સાહી પ્રેરણા પ્રત્યે સ્વજ્ઞાતીક્ષ્ણ તિરસ્કારમય હાસ્ય કરવા લાગ્યા ? હું આટલું વર્ણન કરતો કરતો અહીં આવ્યો ત્યારેજ મારા શરીરમાં ઢવનો ભડકો થયો કે—ઓહો ? આવી હિંદુસ્તાનની પ્રજા ? બધું થયું પણ વીરલા તે વીરલાજ ? ધીર તે ધીરજ ! શૂરવીર તે શૂરવીરજ ? ધન્ય ધન્ય વીરલા ભૂમીશરાવજી ? ધન્ય ?

અત્યા મહી, દ્રઢ નિશ્ચયવાન ભૂમીશરાવજી આશંક ખાઈ જરાએ ખાંચાયા નહિ ને નેત્રદામ, ચર્ણુરામ, હસ્તશંકર, નકવીર, નાભીવરજી, કણિકનજીત, નખવરલાલ, અંગુલભાઈ, શિરસુંદર, કર્ણકુંડળ, દ્વીજરામ, કુર્ણાશંકર, જીવ્હાસિંહ વગેરે મદદગાર તથા ધીરજરામ, દુઃસહનસિંહ, દોલતરાય, શાંતિદેવ, જ્ઞાનાધીશજી, યુદ્ધિશંકર, તીવ્રદાસ, ચૈતનાપત-સિંહ, ઉદ્ધાસભદ્રજી ને મોહિતવાક્યાતુરસિંહ એ સલાહકારી વિદ્વાનોને સાથે લઈ તુરમઝ રચિર મુગ્ધકમાં અટન કરી, સ્વદેશમાં ફત્તેહ-મંદીનાં ફિરણોથી નિઘાપૂરી નગરીને પ્રકાશીત કરી, સુખનિધી ખોડ રહિત તુરમઝ દેશમાંથી આજેલ સાધ્ય મણિ વડે, શુભ યોજનાથી વિઘાપૂરી નગરીને ઉત્તમ સ્થિતિમાં આણી મહિમા વધારવા ચેલ કરવા લાગ્યા, ને વિઘાપૂરીના નગરવાસીઓની તમામ હરકતોનો અંત આણ્યો ને શુભ રીતે પ્રકાશવામાં મણા રાખી નહિ. જ્યારે જ્યારે શોભા-યમાન દિવ્યજ્ઞાની મહારાજ ભૂમિશરાવજી ઉઠે મહીપતરામ સભામાં નિરાજેલા હોઈ સભાસદોને વિધવિધ વિષયોના જ્ઞાનનો પ્રસાદ આપી, રાજાખન શક્તિને ખીલાવી આત્મા કૃતાર્થ કરેછે, ને હૃદય ભેદિત ર-મણીય વચનોથી સુશિક્ષાનો ઉદ્દેશ કરી મનરંજીત કરેછે, ત્યારે ત્યારે યતી શોભાનાં હું શાં વખાણુ કરું ? પૌર્ણમાશી રજનીની જ્યોત્સ્ના વિ-

ધૌત કુમુદ સ્થળ જોમ પવિત્ર ને કલંકશુન્ય છે તેમજ આ વખતની સભાનું તેજ દોષરહિત હોઈ તેનો સંપૂર્ણ ચિતાર પાડવો અશક્ય છે.

અને જ્યારે જ્યારે આ સ્વાયત્ત સૌરાજ્યપતિ હર્ષિત મુખે હૃદ-યાકર્ષિત સુખાશને વિરાજતા ત્યારે ત્યારે ઐવીજ અનર્થ શોભા અને તેજનાં કિરણોનો ગગનમિહારી ગોળાઓનાં કિરણો સાથે સંયોગ થતો, અને સર્વ શ્રેષ્ઠ ગુણગ્રામમાં અન્નકૃત થયેલ, પ્રેમ દુરંધર હોંસથી, પવિત્ર ચરિત્રના બળથી, ગંભીર દૂરદર્શીતાની સહાયથી ને મુસ્તિર વિવેક બુદ્ધિના પ્રભાવિત પ્રસાદથી, સત્તાનુરૂપ કર્તવ્ય ચચારીતિ સંપાદન કરીને, પાર્થિવ જગતમાં શુભ કીર્તિસ્થંભ સ્થાપન કરીને ને કથન કર્તા ગોકળના આત્માને વિસ્મયમાં અભિભૂત કરીને, હિંદવિપદ ઉદ્ધારક સૌમ્યવીર પુરૂષ ભૂસેકનો ત્યાગ કરી અદૃશ્ય થયા. તેથી વિદ્યાપુરીવાસીઓનાં હૃદય શોકમાં ડૂબ્યાં.

*ત્યાર પછી થોડી મુદતમાં વિદ્યાપુરી નગરના ઇશદિનકર સ્વરૂપ ધુતિમંત, પરમાર્જિત બુદ્ધિ કર્તા શિક્ષણ સાગર, વીરેન્દ્ર, મહાન વિશારદ, ઉત્કૃષ્ટ રીતે શિષ્યવત્સલ ધર્મજ્ઞ, સાંપ્રત કાળમાં ફરકતી કીર્તિ-ધ્વજેશ, પ્રશસ્ત પુનીત પ્રત્યગ્ર આશન ઉપર વિરાજીત હોઈ, વિદ્યાધાનના પરમાર્યરૂપ લાભમાં વિદ્યાસી વિદ્યાપૂરવાસીઓને ઉત્તમ દિક્ષા દર્શ અગાધ સુખોદધિમાં મગ્ન રાખી મૃગમદના વાસની પેડે રાજનગરને શોભાવી તેની કીર્તિ દોપાવે છે.

*“ Maharban Rao Sahab Madhavlal Harilal Desai”, whose excellent virlicies fine reasonable signs of his being “ Second Star of India” in future. Go. Za.

નારાયણ.

જીઓ વિચારીને તમે લગાર તર્ક તો કરો,
 ગિના તમામ વાંચિને જરાજી શુદ્ધિ વાપરો.
 લખીજી ગોઠવી તથા ન અર્થ હીનતો મજો,
 ચરિત્ર સારથી વળી કયોજ તર્ક ગોઠજો.
 મુદિત હર્ષ વાળુ તે ગણોજ તેમ નિર્મળા,
 વળી રચિર અર્થમાં જીવ્યાજ દેશતો ભક્ષા,
 પ્રધાન હોંસછે તમે કરોજ અર્થ એ રોને.
 નરેશ છે મૃદુ વળી મુની પ્રતીપ શોભિને.
 ગણ્યાજ હોપ વીરને ભક્ષીજ આશ સિંહરે,
 મહીપ ધોળકા હતા સમા રૂઢીજ નોતરે.

(અધ્ય) પ્રતાપી

દયાળુ હાર્દનેસના રવી સમાન નામને,
 લખ્યુંજ ફેરવી તથા કહુંજ ધન્ય કામને.
 મહારિ માફતો કરે પ્રમાદ સર્વ શ્રેષ્ઠરે,
 ગૃહસ્થ વિદવાતને વિનંતી ગોકુળો કરે.
 લખી ગુર તણી ગિના વિજેગ દુઃખનો સમે,
 દિને વિચાર એ કી ગુર તણે પદે નમે.

આ મહાન પુરુષ ૧ અતિ દૂર હોયેલા સધળા ટૂંનિંગકાલેજના
 સ્કોલરોના દિલમાં તેમના ચિરં વિયોગની ખબર સાંભળતાં જે
 પરિતાપ ઉત્પન્ન થયો તેના વર્ણનનો કાંઇક વિચાર ફક્ત મારા અને
 મારા મિત્ર છતાં ભાઇના રમેલા આ વિરહથી આવશે, ખરે ! એમજ
 થશે. સ્કોલરો તેમજ સધળા ગુજરોને હિંદવાસીઓએ રવી સમાન

પુરૂષ જોયો તેની લાગણી થાયજ પણ આપણે નિરૂપાય છીએ. મને સાંભળી કરે છે કે અત્યંત વહાલમયવક્તાગુરૂ મિત્રરૂપ ધરી, હર્ષિત મુખે; વત્સલ પ્રેમથીને જાળ વાણી વડે શિષ્યના મનમાં પેશી જઈ, સાકરથી અધીક ગળપણુવાન કરી અનુપમ મીઠાશવાળા પરમ લક્ષિત, હૃદય બેદિત, અસરકારક, માધુર્ય મય વચને દિક્ષા દેનાર મહીપતરામ રૂપરામ નીળકંઠ સી. આઈ. ઈલના, કે જેઓ વિદ્યા ગુરૂનો ધર્મે કરવાને ઉત્કર્ષિત છે, તેઓને મહીપતરામના ગુણનો વિસારો ન થાય. ને એમનો એકે ગુણ ગ્રહણ કરશે સુદી ન જવાય તેની સ્મૃતિદર્શક સાધનોમાંનું એક સાધન રૂપ આ પુસ્તક અને; ને જેમ આનોલડ શિક્ષણ આપવા દર્શન દેતો કે શિક્ષણ ગ્રાહીનાં મન પ્રેમથી પરિવૃત્ત થતાં, તેમજ ખરે? આ મહાન પુરૂષનું શિક્ષણ આપવા શિષ્યાનું ગમન થતું તે વખતે શીખનારાનાં મન કેવાં હર્ષિત થતાં તે અવર્ણ્ય છે, તો તેનું સાદું ચિત્ર પાડવાને શક્તિમાન થવા વાસ્તે આ ગોડવણ કંઈક સુગમ પડે તેમ લાગ્યું. તો પણ હું પૂર્ણ જોડથી આ જગ્યાએ વહવાની હિંમત ધરું છું કે-કેવા હોંસથી ને કેવી ચંચળાઈથી પ્રેમ ઉપગમવાનાર મુખે શિક્ષણ ગ્રાહીઓને શિખાવવા દોડી આવતા, ને ટ્રેનિંગ કોલેજના સ્કોલરોનાં હૃદય આનંદથી ઉમરાઈ જતાં તે મણા રહિત હોઈ અનિવર્યનીય છે, એમ હું અતેકવાર કહું તો પણ ધણું નથી. ને તે માટેજ આનોલડની પેઠે મહીપતરામ નાં ચરિત્ર કેળવણી આપનારાઓને રસ્તો દર્શાવનાર છે. આટલું કહું પણ હજી મારું મન તૃપ્ત થયું નથી બલકે કહેવાનું પૂરું થયું નથી તેથી પૂર્ણ ખાત્રીથી હું કહું છું કે કેળવણી આપનારાઓનેજ ફક્ત તેમનો દાખલો લેવા લાયક છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ખરેખર! દુનિઆ-

માંના સધળા જનોને દેશ લાભમાં અહો નિશ ઉદયમ દરેક કામ કરવાની ખંત, સુનીતિ તથા સધળા સદ્ગુણો સર્વેને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. તેથી સર્વને ઉપયોગી ને રસમય, તથા અસરકારક સ્મૃતિ ટકાવી રાખનાર રચવાની ધારણા કરતાં માગ મનમાં તેમના સદ્ગુણોની સાથે સાથે હારથર્ધગયેત્રી તેપરથી મારાથી ને ગુણોને ગોઠવી આ કલ્પિત ગિના લખતાં તેમના ગુણને મળતા સંકલ્પને અનુસરતા વર્ણનનું ચિત્ર પડ્યું. મારા શ્રેષ્ઠ ગુરુ મહિપતરામનાં દરેક પ્રસંગનાં દર્શન વખતે મને એટલો આનંદ થતો કે માઈ-હૃદય ભરપૂર આનંદ સાગરની ઉપમા યોગ્ય થતું તેને અનુસરીને મુદિતાશય એટલે આનંદનું ટેકાણું એવું નગર દરાવી, કેમળનો સિંહ એવા અર્થનું નામ ફેરવી તેનો ભૂપ ધાર્યો. ને તેની હોંસ વડે નિર્મળ શુદ્ધિથી સત્કાર્યો કર્યા ને આનંદસાગર દેશે છૂટ્યા એટલે આનંદી વધારે થવામાં ધ્યાન રોક્યું, મેં અલંકારી પુર્વ વર્ણનના અંત પછી ખાત્રીવાળા અધ્યાત્મીનવર્ણનને આરંભે સુરતો શુભવતીની ઉપમા આપીને વિદ્યા ગુરના ધંધાને રાગ કરવાની ઉપમા ધારી કારણ કે એમાં પણ એક જાતનો અમત્ત કરવાનો છે ને ખીજી ગોઠવણોને માટે પણ રાજપ્રકરણીય ગોઠવણોના જોવીજ એની રીતિ હોઈ તેની ઉપમા આપવી ઉચિત છે. એવી ધારણાથી તેમાં મહીપતરામના ઉદયની અલંકાર રૂપે વિગત વર્ણવવા માટે એલિફન્ટન સ્કલમાં પ્રથમ લાઈનેસની મરજીને અનુસરીને નોકરીમાં રહ્યા હતા ત્યાંથી માંદીને ટ્રેનિંગકોલેજમાં પ્રિન્સીપાલ થયા ત્યાં સુધી વર્ણવ્યું છે, અને ખરેખર ! રાજના રાજ્યની પેઠે ટ્રેનિંગકોલેજ અથવા વિદ્યા મંદિરને અથવા લઘુ વિદ્યા પુરી નગરીને દીપાવી.

દુનિયાના પ્રખ્યાત પુરૂષો વિષે માણસની કલ્પના જૂઠી જૂઠી હોય

છે એવી કલ્પના કરવાનું તેમ તેની સત્યતા નિર્ણય કરવાનું કાંઈ કારણ
 જોવામાં આવતું નથી. માણસ સ્વભાવિક રીતે સારા માણસના વિષે
 સારી ને દુર્જન વિષે માઠી કલ્પના રંગમાં આવે સારે ગોઠવી કહાડે પણ
 તે કલ્પનાથી તેનાં લક્ષણોનો ચિતાર વધારે ખાત્રી લાયક અથવા સફા-
 ધદાર રૂપમાં પડેછે, અને સામાન્ય ધારણા યોગ્યતાને અનુસરીને ક-
 રેલી હોય તો દોષિત ગણાવી ન જોઈએ, પણ હું તો ધારું છું કે લ-
 ક્ષણોનો બરાબર ચિતાર પાડવાને હીક છે તોપણ એટલું તો હું ખા-
 ત્રીથી ધારું છું કે તે દીર્ઘ દૃષ્ટિવાન વિચિક્ષણુ ને વિદ્વાન પુરૂષને ફક્ત
 મન આનંદી થયા સ્મૃતિ એાંટી રહેવા, ને કેટલાક અલંકારોનો મહાવરો
 ભરી રાખવા હીક ગણાય. ને બીજાને અનુપયોગી ધારી શકાય. બધ્કે જન
 મંડળમાંનો અલ્પમતિ વાળો જન હું છું પણ ગુરના પરાક્રમથી ને ઉ-
 પકારથી ગુરનો આભારી ને અત્યંત હારીત હોઈ ગુરના સદ્ગુણોનો
 ચિતાર સંપૂર્ણ પાડવા ધારું છું, પણ શી યોજના વાપરું ? દેશ લાભમાં
 શુભ યત્ન કર્તા ગુર્જરપ્રિય પુરૂષનાં આરંભથી તે અંત સુધી ને મારી
 નજર પહોંચે ત્યાં સુધી શાંશાં વખાણુ કરું ? તેમનાં વખાણુ સંપૂર્ણ
 ઉતારી શકવા, ને દરેકને ખાત્રી કરાવી આપવા તેમના પૃથક પૃથક દરેક
 ગુણનું સંપૂર્ણ વર્ણન થવું જોઈએ, અને તેમ કરવાને સમર્થ થવાનો
 રસ્તો કયો છે કે તે તરફ અનુગમન કરવું શરૂ કરું ? એમ દ્રષ્ટિ પહો-
 ચાડવા ભડું છું, પણ તે સફળ કરનાર રસ્તો કેમ જડે ? આખરે મને
 માલૂમ પડ્યું કે કોઈથી તેમના સદ્ગુણોનું ખાત્રી રહિત ચિત્ર પાડી
 શકશેજ નહિ. ધન્ય છે એવા પુરૂષોને શાળાશ છે વીર મહીપતરામ.

મારા મનમાં હજી એક વિચાર કહેવાનો રહી ગયો હતો તે આ
 છે કે આવા પુરૂષોનાં સ્મારક ચિન્હોને સંપૂર્ણ ગોઠવી શકતા નથી છતાં

તેમ કરવાનો યત્ન કરીએ છીએ; તે યત્નની પુરતી દાખલ તેઓનાં સ્મારકફંડ છે. માટે મહાત્મ પુરુષ મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ રી. આઈ. ઈ. ના સ્મારકફંડમાં યથાશક્તિ રકમ ભરી દેશોત્તરિના હિતમાં યત્ન લેતા શુભ પુરુષોનાં નામને અમર રાખવાની નિશાનીતે ઉત્તેજન આપી દીધાવળી એ એક નારા માણસનું ભૂતશુ છે. ને વળી પરમાર્થનું ને દેશીય સુધારામાં યત્ન કરવાનું સાધન સાધ્ય કરવાનો એક પ્રકાર છે. આ મહાત્મ પુરુષનું પરલોક ગમન જ્યારે આ બિના વક્તા ગે-કમના આત્માને કનડવા લાગ્યું ત્યારે તેનો આત્મા આ પ્રમાણે ગીર્વાણ વાણીમાં ગરબડ કરવા લાગ્યો ને તેની આ સ્થિતિ થઈ તે હું દર્શાવું છું—કે.

શ્લોક.

*ગુરોરિવ ગરિષ્ઠસ્ય ગુરોર્થે વિરહાગ્નિના ।

પચ્યન્તો સર્વે ગાત્રાણિ પ્લુખ્યતે હૃદયંચમે ॥

ગુરુર્ગુરુ=સ્વયંમેડય દિવં યાતો મહીપતિઃ ।

પ્રાપ્તોડહં દુર્દશાંકેન સમાપ્ત સિમિ ગોકલઃ ॥

રોદિમ્યહં બિનામતો ગુરોર્મય મહીપતેઃ ।

નિમગ્નોડય નિરાલબં દુસ્તરે દુઃખસાગરે ॥

એવં વિરહ વિશ્લુબ્ધ ચેતસો વ્યથિતસ્ય ચ ।

ગુરોર્મરણજો મેડય શોકઃશ્લોકીભવત્યયમ્ ॥

*Here we express our Sincare thanks to Maharban Keshawlal Harshadray B. A. a good & well experienced teacher of the Gujarat Training College. Go. Za.

(૧૫)

નિરૂપાય થઈ પછી ઇશ્વર સ્તુતિ કરી.

શિખરિણી વૃત.

નમી ત્રાતા દાતા વિપદ દરતા ઇશ્વર પદે,
કરી સેવા દે ॥ સ્મરણ કરતો ગોકળ વદે;
પ્રકાશોરે દિદે ગુણીઅત્ર જતો નૃસિંહ રતી,
સ્વદેશાભિમાની જગતપતિ હું યાત્રુ વિનવી.
સુધારે જે દેશે ચૂક સઘડી સૂધારિજ સદા,
કરે ધારા બે સારા નવ અવદશા થાયજ કદા;
ઉપાયો થોજે તો શુભ દિન ખરે ગુર્જર જુએ,
ખરા તડો વિના સુખનિધિ ઉપાયો નકી ખુએ.
મતી લીણો હું તો સ્તંભ કરતો દીન થઇને,
જગત્સ્વામી સદા વિનતિ સૂણમે દાદ લઇને;
સદા શાંતી દાખો ભવજળ તણા તારક પિતા,
કરો દ્રષ્ટિ કર્તા ભરત બણિ આ સૂણિ કવિતા.
દામા પાપો થાપો અમપર કહું છું પ્રભુ કરો,
નિયંતા વિખ્યાતા અવિચળ પતિ સંકટ હરો;
ધરા ધાતા દ્રષ્ટા પતિત જન હું તેયિજ તરું,
અખંડા નંદીરે અચળ અવિનાશી પદ નમું.

અહીંયાં એક નિરાળું લખાણ કરવું મને ઉચિત લાગે છે તે એ
કે આ પુસ્તકમાં શબ્દો જરા કઠણ વપરાઈ ગયા હોય ત્યાં આણુગમે
આણુવાનું કાંઈ કાઠણ નથી ગુરૂ વિયોગથી ઉત્પન્ન થએલા શોકમાં
ગરક થએલો હોઈ, મેં કઠણ શબ્દો ઓછા આવ તેમ કરવાનો યત્ન
કર્યો, છતાં સાધારણ પોતાની ભાષાપર જવાબ છે, તેમજ મને કઠણ

(૧૬)

શબ્દો બોલવાનો પરિચય હોવાથી કેટલાક આવ્યા હશે પણ બહુ નથી. સાધારણ ભાષામાં વપરાતાજ વિશેષે કરીને વાપર્યા છે.

સ્કોલર, ગોકળભાઈ ઝવેરભાઈ. અમદાવાદ.

શ્રી,

રા. સા. મહીપતરામ વિરહ.

ઈશ્વર પ્રાર્થના.

ભુજંગી છંદ.

નમુ ઈશ્વર તુજને વારંવાર, નમુ ઈશ્વર તુજને હું ત્રિકાળ;
નમુ સિદ્ધ યત્ન કરો શુભ નામ, નમી વાર વારે કરું હું પ્રભુભ.
થવા કામ મારું તમે રાજી રેશો, થવા કામ મારું તમે તસ્દી લેશો;
થશે કામ, રાજી હશે જો સદાતો, નમું વાર વારે હું દુઃખી પીડાતો.

દોહરો.

લળી લળી પાયે નમું, નમી નમીને નાય,
સદ્ગુણ દેજો સદા, ઝાલી મારો હાગ;
અલ્પગુણ હું રાંકણું, રાખો મુજપર મહેર;
સેવક છખીલો હું કરું. વિનતી શુભ પેર.

કુલણા છંદ.

આજના દિવસનો ભાસ અતિ કારમો, પ્રભાતમાં કારમુ કુક બોલ્યો;
ભાન બે ભાન હું થઈ થયો આવરો, ચિત ભ્રમણે ચઢો ભાન બૂલ્યો.
સૂર્ય ઉદય થયા અગાઉ દાતણ કયું, આજ દાતણ ચીરો ઉંધી પડીઓ;
ખરખરો ખરેખરો મન આવી અડી, ધાસકો પેટમાં તરત પડીઓ.
આભમાં વાદળાંછે નહિ આજપણ, થાયછે; ગગનમાં ઘોર ભારી;

(૧૭)

કાટકા થાયછે કારમા નાદના, સાદ વરસાદના જેમ કારી.
સૂર્ય ઉદય થયો પણ દીસે ધુધળો, ચાલતાં ચાલતાં રથ થંભ્યો;
સર્વ નદીઓ નણાં નીર અટકી પડ્યાં, ભોંમ ભ્રમણે ચડી મેર કપ્યો.
પાંખી ચારો તણ બેઠાંછે ઝુરતાં, ફૂદતાં વાનરાં ફાળ ચૂક્યાં;
ધ્યાનતા ધારોને બેઠેલા જોગીનાં, ભાન ભુલ્યા થકી ધ્યાન છૂટ્યાં.
ચાલતાં ચાલતાં આગની ગાડીઓ, ઉથલી રેલથી ભોંય અડીઓ;
દાસ છખીસો કહે એમ અવળું દીડું, વીરવો આજ મહીપત ઢળીઓ.

મનહર છંદ.

ઢબ્યો આજ મહીપત, અવળું એ તેથી દીડું;
અવળું ને અવળું હું, જ્યાં દેખું ત્યાં અવળું.
સવળું ન કામ સૂઝે, હાય હાય ચિત્ત થાય;
હાય હાય હાય હાય, દેશમાં એ અવળું.
હાય હાય દેશ જોઈ, લહાય લહાય ચિત્ત થાય;
લહાય લહાય દેખવાથી, દેશ ખાવા ધાયછે.
મહીપત ઢળવાથી, લાગી એવી લહાય લહાય;
વહે દાસ છખીસો જે, જ્યાં દેખું ત્યાં હાય હાય.

ભુજંગી છંદ.

અરે આજ ગુર્જર તણો દિન વાંકો, પડી ધાડને લૂટીઆ જેમ રાંકો;
અરે આજ તો શોક સિંધુ અડ્યો છે, મોરે મનતો આભ ટુંડી પડ્યોછે.
ગયો સૂણતાં રોમ ઉભાંજ થાયે, ગયો સૂણતાં કોમ બાધી પીડાયે;
ગયો સૂણતાં સંગ આવી અડ્યોછે મારે મનતો.
મળી સંગ ભેગો થયોછે જનોનો, મળી સંગ ભેગો થયોછે તનોનો;
સઉ સંગ માને નહિ જે ઢબ્યોછે. મારે મનતો.

રણાકાર દેખું બધું વિશ્વ આજે, રખે મન મારે અધો દેશ ભાજે;
 રખે દંગ લે અગદહી ચડયોછે. મારે મનતો.
 ચઢયું સેન્ય નાદિરનું એમ લાગે, રખે હિંદને રોળીને વરતી ભાજે;
 રખે ગીજની ઘોર આવી ચડયોછે. મારે મનતો.
 રખે આજ પુરે કુંભકર્ણુ હુઓ, રખે હિંદુત રણે આજ મુઓ;
 રખે આજનો રામ રોશે ચડયો છે. મારે મનતો.
 રખે જનણે આજ તો મેઘ ડંભર ચડયોછે, કરી ઢાટકો નવ ખંડે પડયોછે;
 રખે જનણે પાણીમાં દેશ પ્રસે થયોછે. મારે મનતો.
 અરે આજનો દેશ સૂતો પડયોછે, અરે આજનો કેશરીને હણ્યોછે;
 અરે આજનો રત રણમાં ઢળ્યો છે; છપીલા મને આભ દુટી પડ્યો છે.

તોટક છંદ.

ટકલાણ કરે કમ કર કયા, નવ કોયલ વાક વહેજ તયા;
 વળી પાંખ શોર જરા ન કરે, હલકા છવ સર્વજ શોક ધરે.
 દુમ ડાળ જરા ન નમાવતરે, સઘળાં દિગ્ગજ રહન ખુબ કરે;
 ૧ મુક્તાકળ ભોજન હસે તણ, વળી રૂપ કુરૂપ કરે વરણ.
 ભ્રમ મેડક પંક અથાગ કરે, વળી ઉલુક નાદ બહુજ ધરે;
 નદી નીરજ થોભ થયો હમણા, સઘળા જનને થઇછે ભ્રમણા.
 વળી શ્વાન કળાહળ નાદ ધરે, ઉદધિ જળ ઘોઘ ધણોજ કરે;
 મગરી જળમાંહિ બહુજ રડે, તુછ મરેછ તથા જળમાં ફરડે.
 વળી કાંચ ઉગતસ ગયો અગડી, કમજેથીજ કાંતિ કહીં રવડી;
 દુનિયાં અપૂર્ણજ યજ્ઞ સઘળી, ઘોર ગોકળની ગમરે સઘળી.

૧ મુક્તાકળ. સુવરણ = તણ સુરૂપ તણ કુરૂપ કરે.

(૧૯)

જન્મ ચરિત્ર તથા કરૈલાં કામો.

હરિગીત છંદ.

સંવત સતરસેં છાશીને, મુગશીર સુદિ સપ્તમી;
તારીખ ત્રીજી ડીસેંબરે, વીર અવતર્યો સુરત સમી.
ઉમર થઈ વર્ષ દોઢનીને, માત મૃત્યુ પાગીઆં;
નહિ સુખ મળ્યું તે તર્ફનું ને, આગથી સુખ વામીઆં.
પ્રથમ કર્યો અભ્યાસ રહી એક, ગામડી નિશાળમાં;
દાખલ થયા તે ત્યારબાદ, ઈંગ્લીશ અભ્યાસમાં.
ઈંગ્લીશ થોડું શીખીને, કર્યો વિચાર વૈદક તણો;
પાર પડી નહિ ધારણા એ, ઉદય ગુર્જર તણો.
માનિટર થઈ પગાર જુજીથી, કામ તે સ્કુલમાં કર્યું;
પગાર ચૌદ પછીથી થયોને, માન લાં ખુબ મેળવ્યું.
પરહેજગાર મંડળીના, એડિટર પોતે થયા;
ફરેજ બજારી પોતીકીને, દીન લાં થોડા રહ્યા.
મુખર્ષ ગયા અભ્યાસ કારણ, ઈસ્ટીટ્યુસન સ્કુલમાં;
પ્રિન્સિપાલ ડોક્ટર હાર્કનેસ, દાખલ કીધા હાલમાં.
પ્રતાપ દુગારામનો તે, મોટી પદ્ધિએ ચઢયા;
સને અદાર પંચાયતે તે, સ્કુલમાં દાખલ થયા.

મનહર છંદ.

જ્યારે હતા આસિસ્ટન્ટ, એક્ષીસ્ટન્ટ સ્કુલ મધે;
સારે જતા બણાવવા, હૈાવડ સાહેબને.

સમી. આ શબ્દ કેટલેક ઠેકાણે ગુજરાતમાં વપરાય છે. એનો અર્થ બણી 'માં' એવો થાયછે.

(૨૦)

હૉવડ સાહેબે પછી, ગુલુ કેરી યુજ બાણી;
નીમ્યા આ હાધરિકુલમાં, મહીપતરામને.
અદાર ઓગણુ સાહે, ઘોધાના ડેપુટી થયા;
ડેપુટી થઇને ખેડા, ઘોળકે સીધાવીઆ.
રાવ સાહેબનો પ્રાદે, ઇલકાબ સરકારે;
આપ્યો એજ સાલમાંએ, માન ધાણું પામીઆ.
ઉત્તર વિભાગ હોપે, ટ્રેનિંગ કોલેજ સ્થાપી;
કેળવણી આપવાને, ગુજરાત દેશમાં.
કોઇ વીર શીખી લાવે, વિભાયત જઈરીતિ;
ખર્ચ તેને આપવાને, રાખવો આ ટ્રેનમાં.
ભારે હામ બીડી પોતે, વિભાયત જવા કાળે;
નાતની ન પત કરી, જનહિત કામમાં.
વર્ષ એક તહાં રહી, અદારસે એકસઠ;
એપ્રિલની પહેલીએ, પ્રકાશ્યો તારો હિંદમાં.
દેહુરો.

પ્રકાશ્યો તારો હિંદમાં, કરવાને ઉપકાર;
અદારસેને બાસકે, વરત્યો જેજેકાર.

મનહુર છંદ.

પ્રિન્સિપાલ પછી નીમ્યા, સરકારે એજ સાલે;
ગુર્જરનો દિન વળ્યો, એ નિધિ એ વારથી.
પિતા બની સ્વદેશીનો, વિદ્યાનો વધારો ક્યો;
વધારા સુધારા કેક, કીધા જેણે ભાવથી.
અદારસે પાંસકમાં, ગુજરાતી ટ્રાન્સલેટર;

(૨૧)

નીમ્યા શાણી સરકારે, જાણી એની હામને.
પંચાશીના જનનેવારી. માસમાં સી, આઈ, ઈ નો;
માનવંતો ઈલકાળ, ઓપ્યો એજ રાવને.

દોહરો.

હિંદુસ્તાનના રાજ્યનો, ખરે ખરો એ યાર;
જેણે એ ઈલકાળથી, ફરજ બજારી સાર.

તેમનાં બનાવેલાં પુસ્તકો.

મનહર છંદ.

પુસ્તકો રમ્યાં છે જેણે, આ સદીમાં ભારી ભારી;
ભારી ભારી ભાષાનાતો, લેદ જેણે ભાગીઆ.
છગ્ગાંડની મુસાફરી, વનરાજ આવડોને;
સધરાજેસંગ વળી, દુર્ગારામ ભાવીઆ.
ભવાઈ સંગ્રહ વળી, અકબર ચરિત્રને;
પાર્વતી કુવરાખ્યાન, રમ્યું જેણે પ્યારથી.
કરશનદાસનું જે. ચરિત્ર કહેવાયછે તે;
બનાવ્યું છે રૂઢી રીતે, બોધ વચન ભાવથી.

દોહરો.

પુસ્તક પ્રૌઢ રમ્યાં ધણાં, સરળ ભાષામાં સાર;
ચાંચી બુદ્ધિ મેળવે, માનીને આભાર.

તેમનાં કરેલાં કામો.

મનહર છંદ.

સોસાઈટી વર્નાક્યુલર, અંગુમને ઈસલામ;
લાઝેરી આપારાવ, ભોળાનાથ ભાઈની.

મુંગાં પ્રાણી દુઃખ ટાળક, મંડળીના કારભારી;
 કરી રૂડી વ્યવસ્થા તે, લેડીરેના ફંડની.
 વિધવા વિવાહોત્તેજક, મંડળીનો મુગટ થઈ;
 મુગટ પણાનાં કામ, અહો નિશ સાચવ્યાં.
 પ્રમુખનું કામ કર્યું, પ્રાર્થના સમાજ મધે;
 સમાજમાં રવીવારે, ભાપણ જઈ દાખવ્યાં,
 અગણ અઠયાશીનાએ, શાળા પત્ર હાથ ધર્યું.
 હાથ ધરી રૂડી રીતે, ભિન્નભેદ ભાગીઆ.
 શેહેર સુધરાઈ ખાતે, કર્યું કામ ચેરમેન;
 સુનિવરસિટિ ફેલો, મુંગાઈનો દીશે આ.
 મ્યુનિસિપાલીટી મધ્યે, હતો તે કમિશનર;
 વળી પોતે મેમ્બર એ, ગુર્જર કોલેજનો.
 ભારી આવાં કામો કર્યાં, આગેવાન પંડે થઈ;
 ટાઈમ ન ચુક્યો પણ, કદીએ કસાસનો.

દોહરો.

ટાઈમ તું ચુક્યો નહિ કદી ધરી પળવાર;
 દાસ છપ્પીલો એમ કહે એ તારો ચિતાર.

મુખ્ય ગુણ તથા વાપરેલી સુક્તિઓનો સારાંશ ચાલ.

મનહર હંદ.

ખણુણુ ખણુણુ. ઉતરતો દાદરેથી;
 ધણુણુ ધણુણુ ધમકારો વાગતો.
 ઝણુણુ ઝણુણુ, ઝળકતો વિદ્વતાથી;
 ગણુણુ ગણુણુ, ગણકારો વાગતો.

ધમકારો સાંભળવા, આતુર હું બોલો થતો;
 આતુરતા મન રાખી, ગણકારો સૂળતો.
 સૂળી સૂળી ગણકારો, ગુણ લેતો ગણી ગણી;
 કહે શિષ્ય છપ્પીસો જે, ધમકારો સૂળતો.
 દોહરો.

ધમકારા સાંભળતાં, બાણ કારા બહુ થાય;
 બાણકારાથી પેટમાં, ભડકે જાણે લડાય.

ધ્યાન.—મનહર છંદ.

શિવ બેઠા તપકાળે, કાણ રે જગાડી કાલે;
 કાણ માગે માગવાનું, વરદાન એ સમે.
 સમાધી ચડાવી બેઠા, નારદ બ્રહ્માના પુત્ર;
 તેવું ધ્યાન શુભ કામ, રાખતા પિતા તમે.
 ધ્યાન રાખ્યું શુભ કામ, મનમાં ધરીને લાભ;
 આમ ધ્યાન રાખવાથી, વીર વખણાણો છે.
 વખણું શું વારંવાર, રાખ્યું વીર ધરી ધ્યાન;
 વહે દાસ છપ્પીસો જે ધ્યાનથી પંકાણો છે.

દોહરો.

ધ્યાન સદા શુભ કામમા રાખ્યું પોતે વીર;
 અવર બોલાવે એ સમે થઈ જતો અધીર.

દહતા—મનહર છંદ.

લોભ ચળે ભૂકંપથી, લિમા ચળ કાણ માત્ર;
 શિવ ચળે ધ્યાનમાંથી, પેખી મોહ રૂપમાં.
 અચળ ન દોસે કોઈ, આપણો આ દુનીયામાં;

(૨૪)

પણ તું ન ચડ્યો કદી, શુભ હાથ કામમાં.
ચડ્યો નથી કેા દિવસે, નાખી મન દહતાને;
દહતાથી શુદતાના, ગુણભેદ જાણીઆ.
શુભ ભેદ જાણી જાણી, દહતા વધારી સારી;
વહે દાસ છપીસો જે, દહતાની વાણી આ.

હાહરો.

દહ થઇને દિલ વિષે, કાર્ય કાર્યોનિજ હાથ;
લાભ લાખેણા આપના, ડગ્યો નહિ મન સાથ.

સાહસ—મનહર છંદ.

સાહસથી કોલંબસ, ગયો નવી દુનિઆમાં;
સાહસથી નેપોલ્યન, વાઢ્યો બધા ખંડમાં.
સાહસથી કંપનીએ, રાજ અહીં મેળવીકે;
તેણે તારો દાખવોછે, ગયો પરખંડમાં;
પરખંડ પોતે જઈ, પરલિન કાજ કીધાં;
પરખંડ પોતે જોઈ, જણાવ્યો તમામને.
જણાવી તહાંની રીતિ, જણાવી તહાંની વીતિ;
વહે દાસ છપીસો જે, ધન્ય એ સાહસને.

હાહરો.

પરખંડે પ્રથમ જઈ મેળવ્યું મોટું માન;
આંદ મેળવ્યો ચળકતો એ મોટું એધાન.

દયા—મનહર છંદ.

દયા ધરી દેશીઓની' વિદેશે તું પોતે ગયો;
વિદેશથી દેશ દિત, શીખી લાવ્યો કામને.

(૨૫)

કામ થકી જાણીતો થઈ, જાણીતા કીધા તમામ;
દયા દાન એથી ખીજી, નથી કોઈ સાધનો.
નથી કોઈ સાધમાં, દાન એવી રહુ દીકું;
નથી કોઈ સાધનમાં, દયા એવી દીસતી.
દીસેછે ખરે ખરી એ, જાણીતા થશે અજાણુ;
વદે દાસ છપીસો જે, તે દયાએ દિતની.

દોહરો.

નથી દયા એથી અધિક, ક'ીઆ માલિન ગાર;
આશિષ દેશે જન ધણા, માનીને આભાર.

ત્રેમ—મનહર છંદ.

માછલીનું જળ સાથે, હેત જેવું અહો નિશ.
માદાનું આળક સાથે, પોપણીનું ચંદ્રમાં.
કમળનું સૂર્ય સાથે ભ્રમરનું પુષ્પમાંછે
હેત તારું તેવું હતું, સ્કાલરોના સાથમાં.
સ્કાલરોનું દિત તાક્યું, સદા મન દિત ધારી.
દિત ધારી આભારી તે, હેત રાખ્યું ભાગી.
હેત રાખ્યું પાછળથી, ગુણ કેરી હજી જાણી;
વદે દાસ છપીસો જે, હેત ધણું ભવથી.

દોહરો.

સ્કાલરોના સાથમાં ભલો બતાવ્યો ત્રેમ,
માત પિતાથી પણ અધિક પછવાડેથી તેમ.

દીર્ઘ દષ્ટિ—મનહર છંદ.

કલાધવે રાજ રચાવ્યું શત્રુગેના બળ છતાં,

(૨૬)

ખળથી તે નહિ પણ કળ દીર્ઘ દૃષ્ટિએ,
શીવાજી ને અકબરે રાજ જેવાં સ્થાયી કીધાં,
તેવી સ્થાયી ટ્રેનિંગને કીધી દીર્ઘ દૃષ્ટિએ.
સ્થાયી કીધાં ખીજનં ધામ જ્યાં જ્યાં છે કરેલુ કામ,
કામ હાયે જેજે લીધાં કીધાં સ્થાયી તેટલાં;
વહે દાસ છખીસો જે સ્થાયી કામ કીધાં ધણાં,
દીર્ઘ દૃષ્ટિ વાપરીને ગણાવું હું કેટલાં.

દોહરો.

ટ્રેનિંગ રચવા આગળે, દીર્ઘ ચક્ષુ વીર;
પ્રાકટીસિંગ પાછળ થકી, અડચણ કરવા નહ.

ચતુરાઈ—મનહર છંદ.

અપાએ સુઘની છે જે, રચના આ સૃષ્ટિ કેરી;
નિયમ કરાવ્યા તેમાં, ચતુરાઈ ઓપતી.
કામ કીધાં કરતારે, ચતુરાઈ વાપરીને;
ચતુરાઈ તેવી વડે, કાલેજ આ શોભતી.
કાલેજ શોભાતી જેણે, ચતુરાઈ ચિત રાખી;
ચતુરાઈ રાખવાથી, ચૂક નથી ભાસતી
વહે દાસ છખીસો જે, ચેત તો ચતુરાઈથી;
ચતુરાઈ ચતુરાઈ, જ્યાં દેખું ત્યાં દીગતી.

દોહરો.

ચતુરાઈ ચિત રાખીને, નિયમ બાંધ્યા નેક;
કોઈ દિને આ દેનમાં, અડચણ ન નડે એક.

પરોપકાર—મનહર છંદ.

પર ઉપકારી થયો, વિક્રમ પ્રાચીન કાળે;

પર ઉપકાર કાળે, દેશીઓને પાળીઆ.
 મધ્ય કાળે ગુજરાતે, સિદ્ધરાજ રાણો થયો;
 અર્વાચીને ઉપકારી, મહીપતરામ આ.
 મહીપત મહી વિષે, અર્વાચીને અહીં થયો;
 થયો દુઃખ ભંજન એ, *ગુરજર દેશનો.
 *ગુરજર દેશે એવા, આપજે હે પરમેશ;
 કહે દાસ છપ્પીસો ને, વળે દિન દેશનો.

દોહરો.

વળવા દિવસ દેશનો, દેજે એવા રાવ;
 પરમ કૃપાળુ ઇશિરા, રાખી અમર ભાવ.

તર્ક વિષે—મનહર છંદ.

તર્ક કરે ખમોળના, તત્ત્વવેત્તા યુરોપમાં;
 નિરિક્ષા સ્થળે રહીને, ત.રા દૂર કેટલા.
 કેટલે છેટે સૂર્ય, ચંદ્ર વળી ચાંદરણીઓ;
 કેટલે છેટે ફરેને, કુલ ગ્રહો કેટલા.
 કેટલા ગ્રહોને ક્યાં ક્યાં, મન ધરે ગુદા ગુદા;
 ગુદા ગુદા જોશીઓના, તર્ક ગુદા જાણીઆ.
 તર્કવાળા મહા ઋષિ આપણામાં જોવા હતા;
 તેવા દાસ છપ્પીસો કહે તર્ક તેણે જાણીઆ.

દોહરો.

તર્ક શક્તિ મનુષ્યને, આપી ઇશિર ગદા;
 પણ તારા વિતર્કમાં, નથી જતું મુજ લદા.

ન્યાય—મનહુર છંદ.

ધર્મ રાગ ન્યાયી હતો, થયોછે પ્રાચીનમાં જે;
 ન્યાય રૂડો આપવાથી, ન્યાયી અન્યો ન્યાયનો.
 ન્યાય કીધો અકબરે, રાખીને ન્યાયી સ્વભાવ;
 દાખલો એ આ સમે છે, મહીપતરામનો.
 મહીપતરામે આપ્યો, ન્યાય આ કોલેજમાં જે;
 નથી આપ્યો અવાચીને, રાગ રાણે દેશમાં.
 કહે દારા છપ્પીસો જે, ન્યાયી દેશ આપણામાં;
 થવા માટે ઇશ્વરને, રટોરે આ વેશમાં.

દોહરો.

રહો દેશીઓ રામને, ન્યાયી મળવા માટે;
 ન્યાય આપીને દેશમાં, ટાળે એ ઉચાટે.

દેશાભિમાન—મનહુર છંદ.

અભિમાન રાખ્યું મન, અહોનિશ દેશનું જે;
 દેશીઓને બનાવું હું, વિદેશીની હારના.
 વિદેશના જેવો દેશ, આપણો થવાને માટે;
 પ્રતિ દિન બોધ દીધા, દેશા †અભિમાનના.
 †દેશા અભિમાન છે ક્યાં, દેશના ભલાને માટે;
 †દેશા અભિમાન છે ક્યાં, વિદેશીની દાખલે.
 કહે દાસ છપ્પીસો જે, દાખલો મહીપતનો;
 હરધડી મન લાવી, ચઢો જાંચા પાટલે.

દોહરો.

ચડવા જાંચી પાયરી, રાખો ઉર અભિમાન;

† દેશાભિમાન.

(૨૯)

ચઢવું ઉંચી પાયરી, રાખો એવું તાન.

દેશહિત—મનહુર છંદ.

દેશીઓનું હિત ધારી, દેશનો તો ગુરૂ થયો;
દેશીઓના હિત કાળે, વિદેશ વિચારીઓ.
વિદેશનું ભાન કર્યું, દેશીઓના -હૃદયમાં;
દેશી દેશી દેશી કહી, દેશને સુધારીઓ.
સુધારા વધારા કીધા, દેશહિત મનઝાવી;
મન લાવી માનવીના, મનખા સુધારીઆ.
કહેદાસ છખીલો જે, જન્મ ગાળ્યો દેશહિતે;
દેશમાંથી શીદ લીધો, કાળરે નમેરીઆ.

દોહરો.

કાળ નમેરી તું થયો, કીધું કૂકું કાળ;
કાળ નમેરી તે થઈ, હરી લીધો ગજરાજ.

સત્ય—મનહુર છંદ.

સત્યવાદી હરિચંદ્ર, સત્ય કદી મૂક્યું નહિ;
મૂક્યું નહિ યુધિષ્ઠિરે, સત્યે ગયો વનમાં.
આ સદીમાં મણીધર, નવલ ને મહીપત;
કહેદાસ છખીલો જે, ગત પામ્યા સત્યમાં.
ગત પામ્યા સત્યમાં તે, સુધારાના સાથીઆઓ;
સત્ય નહિ છોડવાથી, વખાણાયા વીર એ.
કહે દાસ છખીલો જે, ગયા છે આ દુનિઆથી;
માનો નહિ એવું મન, સદા છે અમર એ.

દોહરો.

અગર નામછે એહનાં, સલ કર્યા નિગ્રકામ;
સલ કામના સાથીઓ, રહ્યાં તમારાં નામ.

સ્વતંત્રતા—મનહર.

સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા, સ્વભાવીક સરવને;
માણસને જનાવર, વૃક્ષ ફળ પુત્રમાં.
સ્વતંત્ર થવાને કાળે, હરકોઈ ચેત્ન કરે;
પણ મહીપત તારો, જોડો નથી દેશમાં.
જોડો રહ્યા વિદેશમાં, દેશમાં હું નહિ દેખું;
ખરેખાત ખોટ એની, આપણાજ દેશમાં.
વહે દાસ છપ્પીસો જે, ખોટ પૂરી પાડવાને;
આખો ઇશ રાવ એવા, ગુજરાત દેશમાં.

દોહરો.

ખોટ મહાન પુરૂષની, ભાગો મારા ઇશ;
સ્વતંત્ર સ્વભાવના, અમને ફર્ક બખશિસ.

નામનીર—મનહર છંદ.

નામ ધરી મોટાં મોટાં, કામ કરે કાંઈ કાંઈ;
કાંઈ મન જાણે નહિ, કામનું અ કામનું.
નામ ધરે કૈક મોટાં, પ્રૌઢ દેવ દેવતાનાં;
પણ મહીપતરામે, રાખ્યું નીર નામનું.
નામનું તેં નીર રાખ્યું, કામ કરી મોટાં મોટાં;
નામનું તેં નીર રાખ્યું, નામ ધારી નામ આ.
કહે દાસ છપ્પીસો જે, નામ નીર રાખવાને;

અહો મિશ ખંત રાખી, કળવીછે ટૂંન આ.

દોહરો.

ટૂંન સુધારી નામ નીર, રાખ્યું મદીપતરામ;
ધન્ય તને તુજ કામને, ધન્ય હામ ધન્ય નામ.

હીંમત.—મનહર છંદ.

શરીરે તું નાનો હતો, કામ ક્રીધાં ભારી ભારી;
બદલો ન વળે કદી, એ તારા આભારનો.
આમાની હું નિલ તારી, ભ્રમૃટિનો રંગ નેતો;
પણ પાર પામ્યો નહિ, હીંમતના કામનો.
કામનો ન પાર પામ્યો, કયાંથી પાસું કામનોજ;
હામ તારી એવી હતી. હીંમતના કામમાં.
કહે દાસ છપીસો જો, હીંમતી આ દેશનોજ;
પડ્યો સૂણી ત્રાસ પામી, સદા વસું શોકમાં.

દોહરો.

સદા વસું હું શોકમાં, પડતાં મદીપતરામ;
દૃશ્ય અમને વીરસો, આપી રાખો નામ.

અગમચેતી.—મનહર છંદ.

આગળથી ચેતવાને, ખનાવી આરોગ્યવિધા;
આગળથી ચેતવાને, ભૂગોળ ભણાવતો.
આગળથી જાણવાને, શાળાપત્ર હાથ ધર્યું;
આગળથી જાણવાને, અનુમાન ભાખતો.
ભાખ્યાં વેણ ભારી ભારી, આગળથી જાણી જાણી;
આગળથી જાણી જાણી, પાજો આંધ્રી પ્યારની.

(૩૨)

કહે દાસ છળીલો જે, પ્યાર રાખ્યો પરદેશે;
અગમ ચેતી ખરી એ, ઇડીઆના યારની.

દોહરો.

અગમ ચેતી બહુ વાપરી, સાધ્યાં સઘળાં કાજ;
અગમ ચેતી બહુ વાપરી, રાખી રાઉની લાજ.

અવલોકન.—મનહર છંદ.

અવલોકન ને કાજ, વિલોક્યા વિદેશી લોક;
વિદેશમાં ફરી ફરી; જ્યાં ધણાં ધામને.
ધામ જ્યાં મોટાં મોટાં, વળી જ્યાં મોટાં ગામ;
ગામે ગામે ફરી ફરી, સ્થાયી કીધું નામને.
માન પણ તેથી વધ્યું, મોટા મોટા માનવીમાં;
માનવીના ભલા માટે, ચાંદ મળ્યો માનનો.

કહે દાસ છળીલો જે, અવલોકનથી એવો;
લાભ મોટો મેળવ્યો છે, માનવીના કામનો.

દોહરો.

સકળ જનોના કામનું, મેળવીઉં એ માન;
અવલોકન અભ્યાસથી, કર્યું દેશને ભાન.

ચંચળાર્ધ—મનહર છંદ.

ચંચળ ચક્રાર હોઈ, ચાલતો ચપળતાથી;
ચંચળ ચક્રાર હોઈ, માહાલતો આ દારમાં.
ચંચળ ચક્રાર હોઈ, ઊંઘતો કલાક પાંચ;
ચંચળ ચક્રાર વહેલો, ઉઠતો સવારમાં.
ચપળતા રાખવાથી, નથી ચુક્યો કામ કદી;

અપળતા રાખવાથી, જ્યાં જોઈ ત્યાં રાચતો.
કહે દાસ છપ્પીસો જે, ચંચળાઈ ચિત્ત રાખી:
દેશના કલ્યાણ માટે, ઈશ્વરને યાચતો.

દોહરો.

દેશ કલ્યાણના કારણે, માગ્યુ ઈશ્વર પાસ;
શક્તિ આપે મુજને, કર કષ્ટનો નાશ.

ઉદ્યોગી—મનહર છંદ.

ઉદ્યોગ સિવાય કાંઈ, નથી ચીજ દુનિઆમાં;
સર્થ આદિ ગ્રહો તારા, જેને છે આકાશમાં.
ઉદ્યોગ સિવાય નથી, બનેલી આ દુનિઆં તો;
ઉદ્યોગ સિવાય ક્યાંથી, કામ બને કારમાં.
કારમાં તે કામ કીધાં, ઉદ્યમતા આદરીને;
કારમાં તે કામ કીધાં, લઈ નિજ હાથમાં.
કહે દાસ છપ્પીસો જે, હાથે લીધાં જેને કામ;
પાર પાડી ઉદ્યમથી, જશ લીધો સાથમાં.

દોહરો.

જશ લેવા શુભ સાથમાં, કીધાં જેને કામ;
ખરે ખરે ઉદ્યમ કર્યો, સાથે રાખી હામ.

શિક્ષણ શૂર—મનહર છંદ.

છટાદાર બણી ઠણી, આવતો તું મલપતો;
બાણ પેરે શિક્ષણને, હૃદયે બેળવતો.
માનું ઉગે ભોંમ જેમ, તેજ પામે તતકાળ;
ઈન્દ્ર જેમ ગર્જનાથી, મેઘને રેલાવતો.

(૩૪)

રાત્રી જાણે રામ ચઢ્યો, લંકા ગઢ ઘેરવાને;
મર્ણુનો ન ભય ગણ્યો, અભિમને રણમાં.
દાઝ જાણી દેશીઓની, શિવાજીએ શર આણ્યું;
સદા તેમ શર આણી, સુધારી આ ટૂંકને.

દોહરો.

શર સદામન લાવીને, સુધાર્યો નિજ સાથ;
વળી સુધાર્યો દેશને, કામ લઈ નિજ હાથ.

મનહર છંદ.

ઉત્સાહી આધાર ગયો, વિધાનો ભંડાર ગયો;
નીતિનો નિપુણ ગયો, ગયો નેકી વેણુનો;
ઉમંગી હેતાળ ગયો, દીનનો દયાળ ગયો;
ગયો શાણો સરદાર, ગુરજર ટૂંકનો;
શિક્ષણનો શાતા ગયો, દીક્ષણનો દાતા ગયો;
ભાષણનો ભાવી ગયો, ભાવી સાદા વેશનો;
વદે દારા છપ્પીલો જે, ગીરિરાજ ગુર્જરનો;
ગયો સૂણી વાર વાર, રડુ માર્યો કલેશનો.

દોહરો.

ફલેશ ધણો મુજ મન વિરો, ગયો સૂણી ગજરાજ;
અધિક પ્રતાપી ક્યાં મળે, હવે મણિ શિરતાજ.

દીલગીરી ઉપજી તે વિશે.

દોહરો.

હા હાકાર સધળે થયો, ઢળતાં મહીપતકામ;
દેશ હિતેચ્છુ મનુષ્યની, ખોટ પડી આ દામ.

(૩૫)

જાગ નવલનો રૂઝતાં, ઢળ્યા મણિપર રાય;
 ધા ઝોવા રૂઝ્યા નથી, આવી પડી આ લ્હાય.
 સ્તાંભ થયા દેશી જનો, સૂણતાં કાળો કેર;
 અરે કાળ તું કારમા, તારે આગ શું વેર.
 ધણા ધણા તું લઈ ગયો, રતનસરીખા રાય;
 તેથી તમ થયો નહી, ફર તુંજ સ્વભાવ.
 ઘોર કુકર્મી કાળ તું, મનમાં રાખી મહેર;
 વળવા દે આ દેશનો, દીવસ રૂડી પેર.
 પરમ કૃપાળુ દેવ હે, નોધારાં આધાર;
 દયા છપીલા દાશની, જાણી કર ઉપકાર.

લક્ષીત છંદ.

જન હિતો તણાં, કામ તેં કર્યાં, ભલાજ ભાવથી, હાથમાં ધર્યાં;
 મરણ સુધીમાં, લાભ તેં કર્યા, સજન કારણે, ચિત્તમાં ધર્યાં.
 સ્મરણ તાહરું, કેમરે ટળે, મરણ સાંભળી, અશ્રુતો ઝરે;
 ચિરજ ધારીતો, કેમરે રહે; અખળ પ્રાણીજો, દુઃખ બહુ સહે.
 દરેક કામમાં, આગળે થતો; દરેક ઠામમાં, તુંજ દીસતો.
 પ્રમુખ તું હતો, પ્રાર્થના તણો; સમાજ મંડળે શોભતો ધણો.
 સદૈવ બોધ તેં, સારારે બોધો; અક્ષય કીર્તિનો, દાખલો ખરો.
 સજન સાથમાં, દીસતો ખરો; લક્ષીત જોઈને, નિર્ખંતા નરો.
 કડણ કાળતે, ફેડુરે કર્યું; રતન રાંકતું, ધૂળમાં ધર્યું.
 છાંતો કહે, દુઃખી આ અમે; ધટિત ન કર્યું, સુખીઆ તમે.

(૩૬)

સીતાજીના અથવા ભુમાનંદના મહિનાનો સંગ.

જેઠ.

ટૂનો જેઠ કેમ કરી જાય, પિતા ગયો પરહરિ;
ખાલી કોલેજ ખાવા ધાય, દેખી મર થરથરી.
હુંતો સતો દેખું ગુજરાત, ગુર્જર પિતા ક્યાં ગયો;
ગયો મેલીને રોતાં બાળ, વિન્નેગ શેણે થયો.
સૌને મન ધણી અભિલાષ, જઈ ક્યારે દેખીએ;
દાઘાં છેલ્લાં નહિ દર્શન, કેને હવે પેખીએ.
પેખવાને ધણો હું આતુર, જઈ હવે ક્યાં મળું;
શિષ્ય છપીલો કહે મારા નાથ, શોક હવે ક્યાં ટળું.

અશાડ.

ટૂનો અશાડે ચમકે વીજ, મેઘ આવી ગડગડે;
દોશે દુનિઆં ડૂખાડૂખ, નદીઓ આવી ચડે.
પણ દુઃખ ધણું દિલમાંય, ગુરૂ વિયોગે કરી;
દીધાં સુખ દેખાડીને હેત, વીસરે એ કેમે કરી.
સૌ જાણી ગુરૂનો નિયોગ, દારણુ દુઃખ પામીયા;
પણ જોડ જોઈ મહારાજ, દુઃખ સક વામીઆ.
દુઃખ નજીવું જોઈ માધવલાલ, જોડ આવી મળી;
હરખ્યું હવે છપીલાવું મન, દુઃખ જશે ટળી.

શ્રાવણ.

શ્રાવણ વરસે સરવડે મેઘ, આનંદ અતિ સધજે;
નદીઓએ આવીને પૂર, સાગરને જઈ ભજે.
આજો નરનાં છપીતો દીન, એજીવ વ્યાપી રહ્યા.

મળી સર્વ સ્કાલરોનો સાથ, મેળા જોવાને ગયો.
 દીડી ભારત ભૂમી વેરાન, ધણા લોકો ટળાવજે;
 પડયો મહીપત રામ વિયોગ, ટાળ્યો શેણે ટજે.
 શેણે ટજે આ વિયોગ, દવ લાગ્યો વનમાં;
 પામ્યો છખીલો દુઃખ અત્યંત, અહોનિશ અરણ્યમાં.

ભાદરવો.

ટૂંનો ભાદરવે રીવીઝન, પડે આ ટૂંનમાં;
 ત્યારે શરદ રતુના તાવ, આવે ધણા જનમાં
 આવી રતુમાં ડાકટર સાથ, ખખર જોવા આવતો;
 પૂછી સ્કાલરોતુ સુખ દુઃખ, ઉપાયો યોજતો;
 આવાં જાણી અમારાં દુઃખ, દુઃખ દિલ ધારતો;
 દયા રાખીને મહીપતરામ, દયાળું તું થતો.
 દયા ધારી કીધાં દાનાં કામ, દાનો કયાં ભાળીએ;
 છખીલો કહે મારા નાથ, શોક શેણે ટાળીએ.

આસો.

આસો માસે પરીક્ષા થાય, વારસીક સાલની,
 વળી દીવાળીના દિન, રસોઈ ભાત ભાતની.
 સર્વ ટૂંનોનો મળતો સાથ, ઉજવળતાથી જોપતો;
 ઉજવળ દેખી અમારાં અંગ, મજન મન તું થતો;
 આવા રંજમાં પાડીને ભંગ, ઉઠીશું ચાલી ગયો;
 આજે પૂર્વ જન્મ કર્મ ફળ, ભાળી ભયભીત થયો.
 ભયભીત થયો સૂણી શોક, કંઠ ગણો ગદગદે;
 છખીલાને દીધું આવું દુઃખ, દયાન આવી રહે.

(૩૮)

કાર્તિક.

ટૂનો કારતકે બદલાય વર્ષ, જતા પિતા આરણે;
વળી માસ્તર સાહેબોને દ્વાર, મળવાને કારણે.
બેવા પરીક્ષાનું પરિણામ, આતુર અમે યતા;
ક્યારે પામીશું કર્મનાં ફળ, અર્જ કરવા જતા.
એવો ક્યાં ગયો ગુર્જર બ્રાત, ક્યાંથી ખોળી કાઢીએ;
હવે રહેતી નથી મન ધીર, કેમ મન વાળીએ.
કયમ કરી વાળું હું મન, તન ઘણું તરફડે;
છળીલાનું ખોવાયેલું રત્ન, હવે ક્યાંથી જડે.

માગસર.

ટૂનો માગસરમાં વેકેસન, સ્થળી હર્ષ પામતા;
મળશું માત પિતા નાત જાત, જાણી દુઃખ વામના.
જતાં દેતો શિખામણ આપ, રખે રીતિ ભૂલતા;
કરજો સુધારો નિજ નાતમાંય, વારંવાર ભાખતા.
ધન્ય ધન્ય આ માગસર માસ, રત્નોદય ગુર્જરે;
અસ્ત પામ્યો સાંભળતાં વાર, આંસુ નયણે ઝરે.
નયણે સૂકાય નહિ નીર, ધીર ગયો પરહરિ;
છળીલાને મન ઘણું દુઃખ, લાગ્યું તેણે કરી.

પોષ.

ટૂનો પોષે પડેલા વિયોગ, આવીને ભાગતા;
નેહ નવા સ્કાલરોનો સાથ, આનંદ પામતા.
બેગા કરીને કરતા બોધ, નવા જુના સ્કાલરો;
અહોનિશે ધીરે ધીરે કામ, ખાંત રાખીને કરો.

(૩૯)

વળી મમતા રાખીને મન, કહેતા ફરી ફરી;
 દૃઢ રાખજો પોતાનું ચિત્ત, હૈયે રાખીને હરિ.
 હરિ થકી તરશે ભવ પાર, માટે હર રાખજો;
 એવું કહે જીવીલાનો નાથ, હરિ હરિ ભાખજો.

મહા.

મહા મહિને હરખ ન માય, વસંત આવીઓ;
 આન્યો શિવરાત્રીનો દિન, તરેહવાર કરાવીઓ.
 રસોડામાં થઇ રંગ રેલ, નથી કાંઈએ મણા;
 પણ સાંભરતાં ગુરૂ વિષોગ. દુઃખો મનમાં ધણા.
 આવો વિદ્યા ગુરૂ હે પરમેશ, છીનાતી શું લીધો.
 લીધો પ્રાણ તણો આધાર, રહેવા કેમ ન દીધો,
 રહેવા દીધો નહિ મારે માટે, ગણી મુને પાપીઓ;
 જીવીલો મન કરે વિચાર, એવો હું અભાગીઓ.

ફાગણ.

ટૂંનો ફાગણ ફાલે ફગ, ઉનાળો આવીઓ;
 આન્યો હોળી ટાણાનો દિન, મન સૌને ભાવીઓ.
 આ ઠાણામાં હિંદના લોક, ગિભત્સ ખોલે ધણું.
 મૂઢી નીતિને લાજ મર્યાદ, ચમકે ચિત્ત તું તણું.
 સર્વ સ્કાલરોને દેતો ખેદ, સુધારો એ આપણો;
 માટે ભાઓ તમે જેને ગમ, ખેદ કરજો ધણું.
 જેમ સુધરે આપણો દેશ, જાપ તેવી મારજો;
 એમ કહે જીવીલાનો નાથ, સુધારો વધારજો.

(૪૦)

ચૈત્ર.

ચૈતર માસે સુધારાનાં બીજ, લેવાને તું ગયો;
 ગયો છોડીને હિંદુસ્તાન, વિલાયતમાં રહ્યો.
 પછી જ્યારે આવ્યો આ ઠામ, અસ્તોદય ત્યારે થયો;
 થયો દેશીઓને મોટો લાભ, સુધારો નેથી થયો.
 સારાં રોપ્યાં સુધારાનાં બીજ, આગળ પડે થઈ;
 જેનાં અમૃત સરીખાં ફળ, આખી ભાવટ ગઈ.
 જે ચૈતરે હર્ષ ધણો ગાય, દીવાળીથી ધણો;
 તે સંભારી છળીલો શિષ્ય, રૂદન કરે ધણું.

અધિક માસ.

દૂનો આવ્યો અધિક માસ, અધિક સોહામણો;
 નવ દેખું પિતા પૂજ્ય આજ, લાગે ગિયામણો.
 દીધાં શિક્ષણ ચઢાવીને શર, નૂર અમ આણવા;
 આણી સ્કાલરો પ્રત્યે ભાવ, મર્યો દુઃખ ટાળવા.
 અમને લડાવ્યાં અતિશે લાડ, વીસરતાં એ નથી;
 હૈઉં ભરાઈ આવે વારવાર, કહું હવે શું કથી.
 કથી કહેતાં અટકેછે બુધ, અજ્ઞાની હું ધણો;
 કહે દીન છળીલો શિષ્ય, પ્રતાપી ગુરૂતણો.

વૈશાખ.

દૂનો વૈશાખે વેકેસન, પડે આ દેનમાં;
 સર્વ બધુઓ પોતાને ધામ, ગયા રંગ રેલમાં.
 પણ થયા દિવસ પચીસ, પિતા મૃત્યુ સાંભળ્યાં;
 સૂણી થઈ ગયા અમે અધિર, શરીર ધરણી ઢળ્યાં.

આશો કોપ કીધો કરતાર, તને આ શું ગમ્યું;
 રડું રત્ન રોળ્યું રણમાંય, કાણે મારું ધન હર્યું;
 વળી હર્યું છખીજાનું તન, મન રૂએ દુસરે;
 મારું કાળજી કડકા થાય, બળેછે ભડકે.

ફરી હવે કાર્ત્ત્વસ જેવોરે અમલદાર કયાં મળે એવો એરાગ.

મહીપત મહીથી જાતેરે. ખરાખી ખરી ગુજરાતે

મહીપત ગુરૂએ મહીતજીને, કીચો સ્વર્ગમાં વાસ;

હાડ થયાં શિયિત્ર દેશીનાં, સાંભળતાં આ ત્રાસ. મહીપત૦

ગુરૂતણા ગુરૂ વિયોગ સૂણી, શિષ્યો તણી ગધ સાન;

જ્ઞાન અને જ્ઞાન સર્વે તજીને, જ્ઞાની થયા અજ્ઞાન. મહીપત૦

ગુર્જરમા અધકાર થયોછે, જાતાં ગીરિ રત્ન ભાણુ;

દેશ વિદેશે દિલગીરીથી, અરે અરે એવી વાણુ. મહીપત૦

પ્રભે જગે પૃથ્વી દીસેછે, ગયું સમૂગુ સુખ;

લેખણુ લખતાં અટકી પડેછે, દેખી દાવાનળ દુખ. મહીપત૦

હાટ રૂવેછે હાટ વણિકા, પાડી બેડા હડતાળ;

હડતાળ આખા દેશે પડી, વળી, ગુરજરની નિશાળ. મહીપત૦

કચેરીના કારભારી રૂવેછે. રૂવે રાણા વળી રાય,

સુધારાના સાથી રૂવેછે, યથો મહા અન્યાય. મહીપત૦

ચાંદ સોનાનો સૂતો પડયોછે, સૂર્ય સમુ જતું તેજ;

તેજવંતો ધારનાર જરાથી, ગયો વિલાસત એજ. મહીપત૦

સૂતી આ ટ્રેનિંગ રુકુલ પડીછે, સુના મેડીને માળ;

સૂતો બાગ જ્યંકર ભાવે, વૃક્ષે નમાવી ડાળ. મહીપત૦

સૂતાં ઘોડા માડી પડયાંછે, સુના દાસીને દાસ;

સુનો ચાકર સજોછ રૂવે, મુકીને નિશ્વાસ. મહીપત૦
 સભાઓ સધળી સુની પડીછે, સમાજનું મદિર;
 ધર્મ પ્રસંશા ધિરેથી કરતો. ગયો ધુરંધર ધિર. મહીપત૦
 આદિસો તો સુની પડી, વળી સુનો ગુરજર દેશ;
 સુનું શહેર મહા ઘેર ભાપે, સુણી આકંદ આવેશ. મહીપત૦
 શાળા પત્ર સુનું પડયુંછે, શોક થકી શોકકાર;
 ભર્ત બૂમિતો હિરો હયોછે, એમ કરે પોકાર. મહીપત૦
 સોસાઘટી તો સુની પડીછે, અંબુમને ઇસલામ;
 મંડળી સુની વિધવા વિવાંની, જહાં કીવાં વીધિકામ. મહીપત૦
 વિધવાઓ સધળી ટોળે મળીને, રૂવે વાટે વળી ધાટ;
 અરે દૈવ ગમ્યું શું તુને, લઈ લીધો અમતાત મહીપત૦
 મ્યુનિસિપાલીટી સુની પડીછે, સુનું લેડી રેતું ફંડ;
 સુની ગુર્જર કાલેજ આજે, ભાળુ મહા પ્રયંડ. મહીપત૦
 લાઠિયીરી આપારાવેની, સુની દીસેસુનકાર;
 યુનિવરસિટી સુની મુંઝાઈની, ભારે દીસે ભેંકાર. મહીપત૦
 સુનો ભર્ત ભયંકર કીધો, સુનો મૂકી નિજસાય;
 સુધારામાં છંદગી અર્પી, ગયો છપ્પીલાનો નાથ. મહીપત૦
 ઇશ્વર અમને એવો દેજે, ગૂર ગુણી ગુજરાત;
 આંદ ગયેલો પાછો અપાવી, આપજે સુખ જગ તાત. મહીપત૦

લલીત છંદ.

અરર ઓ પ્રભુ હાય હાયરે, મરણ સાંભળી શોક થાયરે;
 અરર ઇશ્વરા આજ શું કર્યું, રતન માહરં સેજમાં હર્યું.
 અરર કાળતું ક્યાંથીરે ફર્યો, પલકવારમાં કેશરી હર્યો;

(૪૩)

અરર દેશનો થાંભલો ઢલ્યો, જખમ લાગી હું ગુર્જરી ઢલ્યો.
 અરર ઇશિરે ગિરિ તો ગલ્યો, સકળ આભઆ તૂટીરે પડ્યો;
 અરર ઇશિરે રાંકશું કર્યો, ખડગ મારીને ભાગલો કર્યો.
 અરર ઇશિરે મેર આ ઢલ્યો, પત્રકવારમાં આવતો પડ્યો;
 અરર ઇશિરે શું ગમ્યું તને, રતન રોળીને દાહલ્યો મને.

મનહુર છંદ.

રતન તેં રોળી નાંખ્યું, જતન તો નવ કીધું;
 રતન તેં રોળી નાંખ્યું, મહા મોઘા મૂલ્યનું.
 રતન તેં રોળી નાંખ્યું કરી મહા ઘોર કામ;
 રતન તેં રોળી નાંખ્યું, રણમાં અગત્યનું.
 અગત્યનું હરી લીધું, આભૂષણ હેમનુંજ;
 અગત્યનું હરી લીધું, વસ્ત્ર રંગ રૂપનું.
 અગત્યનું હરી લીધું, રતન આ મહીપત;
 અગત્યનું હરી લીધું, ગુર્જરના ખપનું.
 ખપનું તેં જાણ્યું નહિ, ખપ હતો ઘણો ઘણો;
 ખપનું તેં જાણ્યું નહિ, ગણીને અખપનું.
 ખપ કાજ સંભારેછું, -હૃદયમાં વારંવાર;
 રતન તું તેવું આપ, છળીલાના ખપનું.

દાહરો.

અરે પ્રભુ તું આ સમે, ચઢી અમારી બહાર;
 રતન સરીખો આપજો, દેનિંગની મોઝાર.

જવુની જીવોરે ગાપીચંદની એ રાગ.

પદ ૧ લું.

ગુર્જર તજ્યો રે ગુર્જર પિતૃએ, કરી ધણો ઉપકારજ;
કદીએ વીસાચો ના વીસરે, ભર્ત ભૂમિ આભારજ. ગુર્જર તજ્યો.
અહોનિશ આનંદ આપીઓ, ગુરુ બની ગુજરાતજ;
બાળરે બચ્યાં મૂકી ઝુરતાં, કરાવ્યો આંસુપાતજ. ગુર્જર તજ્યો.
પિતૃ બન્યોરે ગુજરાતનો, રાખ્યું પિતૃનું માપજ;
શિક્ષણ દીધારે સાચા રોહથી, ક્યો ગુણ એ અમાપજ. ગુર્જર તજ્યો.
ગુર્જર વાસીના લોકને, નથી વીસરતું વહાલજ;
છખીઓ કહે આ દેશના, થશે હવે શા હાલજ. ગુર્જર તજ્યો.

પદ ૨ જી.

પિતૃ ગયોરે પરલોકમાં, કરી ભારત કામજ;
અણુરે ધાર્યા મોત આવીઆં, પધાર્યારે સધામજ. પિતૃ ગયો.
મનમાં આશાઓ મોટી હતી, ગુર્જર વાસીના મનજ;
આશા નિનાશ શું કરી, રઝળતાં મૂકી રણજ. પિતૃ ગયો.
ગુર્જર પ્રાપ્તના કારણે, આપે લીધો અવતારજ;
જન્મ ગાળ્યો જન હિતમાં, ચાલ્યો કરી ઉદ્ધારજ.— પિતૃ ગયો.
જીવંત અપણુ જોણે કરી, સકળ જન હિત કાળજ—
મમતા રાખીને મન વિશે ગયો છખીલાનો રાજજ— પિતૃ ગયો.

કારમો કાળ પદ ત્રીજું.

કાળરે ફૂડા તું કારમો, ક્યું કારમું કામજ.
રત્ન દરી ગયો રંકતું, ધિક ધિક તુંજ નામજ.— કાળરે ફૂડા.

કાળારે મોઢાનાં કાળતું, ભાળ રાખીને ભાનજી.
 કેટલા લીધાને લઈશ કેટલા, ગુર્જર ભૂમીના ભાણજી. કાળારે કૃડાં
 દયા ન આવીરે દુષ્ટ તુને, લંપટ લૂટી ગયો લાજજી;
 કામ કુકુ કરી પરવર્યો, લગ્ન મૂકીને આજજી. કાળારે કૃડાં
 કર વિનતી તુંજને, સૂણુ યધને કૃપાળજી.
 કામરે કરીશ માં કારમાં, છપીલા થૈ દાળજી. કાળારે કૃડાં

પદ ૪ થુ પરમેશ્વરને અરજ.

ભગવત સૂણો મારી વીનતી, કર વારંવારજી;
 દયા કરો દેશ ઉપરે, માનું હું આમારજી— ભગવત સૂણો
 ભર્તવાસીને દુઃખ ધણું, વિવિધ વીધિનાં અંગજી,
 તેમાં પડ્યું આ અગ્નિ રૂપી, ટાળો આપ અભંગજી. ભગવત સૂણો
 માયુ છુ હું એટલું, નમી નમી મારા નાથજી,
 ચિરમ રાખો ત્રણે બ્રાહ્મણને, સદ સંતતિ સાથજી. ભગવત સૂણો
 વળી રાખો માધવલાલ જે, સત્ય વાદી સુખજી;
 કોલેજ પીટ હાત છાજતા, છપીલા મન ભાણજી. ભગવત સૂણો

દોહરો.

તેજ વધારો ભાણતું, થાય ધણેરુ સુખ;
 ગુર્જરને સુધારીને, ભાગે સૌનું દુઃખ.

રાગ વણુઝારો.

ગાડી જોડે તારી દોડતી વિદ્વદાતારે,
 મન હર્ષ પામું અપાર. સકળ ભર્ત બ્રાતારે.
 એજ માડી રોવરાવેછે વિદ્વં સુની જોઇને વારંવાર. સકળ
 ચાલ જોઇ હું મગન થતો, વિદ્વં કાળ ભણી કરે પોકાર સકળ

વાણી સૂણી આનંદી થતો, વિદ્વં નહીં સૂણતાં દેખું સુનકાર. સકળં
 શિક્ષણ સૂણી સુખુદ્ધિ પામતો, વિદ્વં દિક્ષા સૂણીને હિતકાર સકળં
 વાટ જોતો કલાસમાં, વિદ્વં આવે મલપતો મકાળ. સકળં
 અર્જ કરવા હું દોડતો, વિદ્વં ભારી આવી પડે જ્યારે દુઃખ. સકળં
 દુઃખ ભારી જોઈ ઉડતો, વિદ્વં કરવા ઉપાય થાય જેમ સુખ. સકળં
 હેત વીસરતું નથી મુને, વિદ્વં હૈઉં ભરાઈ આવે વારંવાર સકળં
 હવે શરણુ કોને થાઉ; વિદ્વં દોણુ કરે હવે મારી વહાર. સકળં
 આશા હુંગર ઢળી પડયા, વિદ્વં હવે શારે થશે હવાલ. સકળં
 આશા મારી પૂરણુ થવા, વિદ્વં દીધાં દર્શન માધવલાલ. સકળં
 પ્રીત રાખે પિતૃથી ઘણી, વિદ્વં સદા આનંદથી હિતકાર. સકળં
 દુઃખી જોઈ દુઃખ ધારેછે, વિદ્વં સુખી કરશે એ સુખકાર. સકળં
 રતન મણી મળ્યું મુજને, વિશ્વ દાતારે.
 કરી જતન રાખજો એજ. સકળં જગ ત્રાતારે.
 આયુષ લાંબુ આપ તું, વિં ગળી વધાર દિન દિન તેજ. સકળં
 દિન દિન ચઢતી કળા થજો, વિશ્વં વળી કરજો સદાહિત કામ. સકળં
 અચળ પદ્ધિ આપજો, વિશ્વં કહે છખીલો અચળ નામ. સકળં

લલીત છંદ.

અરર ધરિરે આમશું કર્યું, પતિતજનનું ધનતો હર્યું.
 અરર પિતૃરે દીન શું કર્યા, તમ તનુજરે દાઝતા થયા.
 હૃદય મૂજરે આકળે ખરે, લજિત મૂખતો સચ સાંભરે.
 ઉભયહાથરે જોડો હું નમું, મહિપતિવિના શોચતોમમું.
 ગુરૂતણા ગુરૂ હુમ તો થયા, મિત્રજનો સમા સોંપીદો ગયા.
 જગતતાતરે સ્કાલરોતણા, હિત ધણુકરે ન્હીહતીમણા.

પુરૂષવીરરે અન્ય ક્યાં મળે, નિજ પ્રજા હિતે કાણુ આગળે.
ભરતખંડમાં હાહલા થયો, બહુજ શોકથી કેર વર્તયો.
અન ઉપાયરે ધીરતો ગયા, પ્રભુજનો બધા શોચતા રહ્યા.
ભૂમિપતિહરા જોડું ક્યાંમળે કથન કર્યું આ શોકી ગોકળે.

ભુજંગી છંદ.

દયા જોઇ આ દેશની મન દાઝે, ખરો વીર તેતો ગયો એજ આજે.
કરે પૂર્ણ ખતે અતિશે સુધારો; અરે કાણુ એવો હવે છે થનારો. ટેક
અરે ઈશ જોને હવે શુભ થાશે, દુઃખે દેશ આ દૂખજો ભારી ભાસે.
અરે આમ આ કેમ થાશે ઉધારો. અરે કાણુ
મણેલા ગણેલા બહુ જ્ઞાન વાળા, દિસેછે ધણા આજરેરે દુઃખાળા.
તથા શેઠ સાધુ વળી શાહુકારો. અરે કાણુ
અહો દેવ જાણે અગારી બધાની, લીધી લૂટી લક્ષ્મી હતી જે મુદ્દાની.
બન્યો દીન આ દેશ એવો બિચારો. અરે કાણુ
નથી દીપતી શહેરની પોળશેરી, દીસે સૂન્ય બાજર વેપાર વેરી.
વિના દૂર વાળો દીસે હાટ હારો. અરે કાણુ
સહુને મુખે સૃષ્ટિએ શબ્દ એવા, ગયા વીર હિંદે હતા રતન જેવા.
મહીપતરામે તજવા હિંદુ યારો. અરે કાણુ
વિના વારિ શોચે જ્યમે મચ્છ ભારી, મૂકી રોજગારો રૂએ રોજગારી.
થયો હાલ આજે ધણારે નહારો. અરે કાણુ
સમો ક્યાં ગયો રોજ થાતી સભાઓ, મળી ચાહતા દેરાતું હિત જેઓ.
ગયા ક્યાં અરે આજ તે હિતકારો. અરે કાણુ

મડા ગુણીને માનવંતા હતા ને, સમો દુષ્ટ આ દેખવા ના રહ્યા તે.
રહ્યા તે કરે રોજ શોકી વિચારો. અરે કાણુ

થયા આમ લોકો બહુ દુઃખ ભેળા, દુઃખે ભોગવે આજ આ દુષ્ટ વેળા.
સહુ લોકનો થોકરે દુઃખી યારો. અરે કાણુ

કહી દેશીઓને રડા રોજગારો, રૂકું જ્ઞાન દેતા કરોને સુધારો;
હજી તેહનો ના પડયોછે વિસારો. અરે કાણુ

ધરા નાયનો આ જીઓ ન્યાય ન્યારો; મહીપત્તરામે કયોરે સુધારો;
અરે દેશીઓ ગુણુ કેમે વિસારો. અરે કાણુ

ગપારે ગપારે તજીને ગપારે, અરે દૈવ દાસો દુખીતો થયારે;
ન રહ્યો જરા કટ કલ્પાંત આરો. અરે કાણુ

કહે દાસ ગોકૂળ પોતે નિચારી, હવે શોક ટાળો ધણું ધૈર્યધારી;
ગુણી માલ સર્વ છુટાયોજ સારો. અરે કાણુ

મહા શ્રેષ્ઠ ધણી પતી ઇશ મોટો, ગમ્યું તે થયું યોગ સારોજ ખોટો;
કરી સંપ કપટો હવેરે નિદારો. અરે કાણુ

નિરૂપાય છીએજ તેથી બક્ષાઓ, અહો તેહ માહાત્મ ગુણો રડાઓ;
પ્રભુ જોડ દેશે તમે એમ ધારો. અરે કાણુ

દઈ દેશીઓને રડા રોજગારો, નવા હુજરોનો કરીને વધારો;
બઈ દાખલો બેધ શીખોજ સારો. અરે કાણુ

પ્રમુજ દયા આણી આ દેશ સામું, જીઓ તો હવે પુણું સંતોષ પામું;
નરો વીર એવાજ હિંદે વધારો. અરે કાણુ.

વડા વેગથી આટલી અર્જ ધારો, પિતાથી વડા સ્થાનમાંરે પધારો;
અરે દૈવ્ય ત્યારે જશે દુઃખી આરો; અરે કાણુ

(૪૯)

માલિની છંદ.

પ્રિયતમ હિતકારી હિંદનો જેમ તારો,
ગત થઈ હમણાનો આવીઓ દી નકારો.
ગોકલ તણીરે વિનતી ઉર ધારો,
દુખરૂપો દરિઆનો કેમ દેખું કિનારો.

ધંદ્રવિજય.

ગુરુજીના ઉપકાર બરાબર અન્ય કશો ઉપકાર ન દેખું;
શ્રેષ્ઠજીનાં શુભ કાર્ય બરાબર અન્ય કશાં નવ કારણ પેખું.
ગુરુતણા સ્વભાવની કીંમત રાજ તણી રિધથી વધુ બાણું;
ગુરુતણી મમતા તણી કીંમતથી અવધી અવધીજ પ્રમાણું.
શિષ્યન સેવત ગુરુતણો પદ શિષ્યતણી શી ગતિ થઈ જાતે;
શિષ્યન સેવત ગુરુતણો પદ શિષ્યતણી બાર હાસત થાતે.
શિષ્યન સેવત ગુરુતણો પદ ફેફટ ભાર વહીદુઃખ થાતે;
ગોકળ સલ્ય વદેજ ખરેખર ગુરુ મહીપતથી હરખાતે.

મોતીદામ છંદ.

બહુ જશવંત ખરા બિદવાન, હિરો વળી જેહ નિધિ ગુણુજ્ઞાન;
દીધાંજ અમૂલ્ય સદા સત જ્ઞાન, કયો ઉપયોગ પ્રશસ્ત નિશાન. ૧
રચ્યા શુભગ્રંથ રસીક પુનીત, ગુણો ગ્રહતાંજ થશેજ પ્રદીપ્ત;
રૂચીધરીકામ કીધાં પરમાર્થ, પવીત્રતણો ન હતો પણ સ્વાર્થ. ૨
ખરેખર જેમ હરાહર જોડ, ભુમાં અતિખ્યાત થયા પૂરકોડ;
ભલો ભવનામ મહિમિત વંશ, નીતિ રિતિ પૂર્ણ ન આપણ અંશ. ૩
વડા ગુણુવંત ગયાયિજ શ્રેષ્ઠ, પડયો દવમાંજ દમે દુઃખ જ્યૈષ્ઠ;
વિનંતી કરી પ્રભુ હેનગદીશ, નમું તુજ ગોકળ કેમ કરીશ. ૪
હણ્યો વિરલોજ લીધું ધન ભૂટિ, ખરીખનિ રતન તણી સહુ ખૂટિ;
થયો બહુ શોકી વિજોગ થયાથી, પડી ખોટ મોટી ગરિષ્ઠ ગયાયિ.

ત્રિલંગી છંદ.

મતિમય શોભાતા, રતિમાં રાતા; અનુપમ વક્તા, ગુણ વંતા.
 હિમ્મત આદરતા, મધુ મુખવંતા; નૈત આચરતા, નામીતા.
 પર ઉપકારીજી, નધિ જોડબીજી; પૂરણ શું ખીજી મારી જી.
 તપાળ્યો દવચીજી, માન ભૂલોજી; મારતિ ગઈજી, ઈશ મારી.
 રાગ રંગ ચૂકિઓ,, ઈજા મૂકીઓ; ફલાન ઠરીઓ, બહુ દુખીઓ,
 મતિ સહુ વિસરીઓ, વીકળહુ ભરિયો; ઉતાપ અડીઓ, હું આનંદ.
 રુચી નવ મુજ રચે, એમ મન ખુચે; તરંગ નાચે, ગુણ શોચે.
 પદ જાળજી જાયે, શોહ નીચે. મનહું ખેચે, નિત રોચે,
 રાશિ કૂર રખનો, મીતિથી ન સુખનો; ગુણ દુખનો, જગ દેખું.
 મહાત્મ વિણ ભૂખનો, તથા આ દુખનો; નામ ગોકુળનો નવ પેણું.

શાદુલ વિક્રિડીત વ્રત.

કાલેજે અતિહોંસથી ગુર તમે વિદ્યા રડી દે સદા,
 સક્રાતાં દુમ પોષિઆંજળ રપે ચૂરો કરી આપદા.
 કાધારે બહુ ઉપકાર અમને રાખી નહીંરે મણા,
 રેરે પિતૃ મહીપતા બહુ ગુણી ગુરી મરીએ ધણા.
 વિદ્યાધિપ રવી મહીપત પિતા પુત્રોની પેરે ગણી,
 પોખ્યા રકોલરને તથા જનહિતે કીધી સદા રેહણી.
 પંડિતા મણિ ગુર ગોકુળતણા જન્મ્યા પપી૧ હિંદમાં;
 દેખુમાં સમએહ કોઈ વીરલો ઉદીત કોવિદમાં,
 નમીપદ પદે નમી પ્રભુપદે યાચું છઉરે સદા.
 રત્નો હિંદ વિષે તમે અગણિતો બક્ષી હરો આપદાં,

પપી એટલે સૂર્ય.

(૫૧)

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાર ચડો વિશ્વપતી પ્રભુજી, કરો સુખી પુત્ર ગુર તણાજી.
ઉગ્ગેશ આપો અવલોકિરોજ એ માગું કીર્તિ વધુરાજ બોજ,
ગો. ઝં.

મનહર છંદ

ધન્યછે પાર્વતી કુંવર, કુખે જાયા ગુણીઅન્ન,
અનુભાષ ગુણવંત, ગુણવાળા જાણીઆ;
રમણ ભાઈતો જાણે, રમણિય દુનિઆમાં,
મહીપતરામ સુત, અચળ એધાણી આ.
અચળ એધાણી જેવી, પિતાજી એ મેળવીછે;
ચળકતા ચાંદની જે, અખંડ સોહાણી આ.
કહે દાસ છખીલો જે, પિતા નામ રાખવાને.
તેવી આપ મેળવશે, અચળ એધાણી આ.

છંદો.

ધન્ય અનુભાષ આજ, પ્રગટયો કૂળમાં દીવો.
ધન્ય ધન્ય ગુણવંતરાય, આપ ધણા વર્ષ જીવો.
ધન્ય રમણ ભાષઆજ, કાજ પરમાહત કરશે.
વળી વધારી લાજ, ગરીબની વહારે ચઢશે.
વળી દેશ સુધારા કામમાં, આગળ થઈ પગલું ભરશે.
દાસ છખીલો એમ કહે, પિતાથી અદકું કરો.

આ પુસ્તક વિશે એવી ધારણા ઉચિત હોય કે જિન કવી પ્રથમ પ્રયાસી, વિરહ કવિ પીડિત અનેલાને હસ્તે અમૂલ્ય વખત પૈકી થોડો વખત ઉગારી તેટલી દુક મુદતમાં રચાયલું પુસ્તક ખામી રહિત બનવું હૈલે ને તે શબ્દથી પ્રમાદ ક્ષમા કરવી સંભવીત હોય.

સમાપ્ત.

રચનાર.

ધણ સ્તુતિપાત્ર છે કે અમુક વિદ્વાન ગ્રહસ્થો
તરફથી આશ્રય આપવામાં આવ્યો છે.
તેમજ ચુનાલાલ મુગટરામ મોડાસા સ્કુલ માસ્તર સાહેબ
તથા કહ્નદાસ કુગરભાઈ કરમસદ સ્કુલમાસ્તર સાહેબને
તથા સ્કો. હિંમતરામ મુળજીને ધન્યવાદ છે કે તેઓએ
જાસ્તી નકલ આરંભથી રાખી આશ્રયમાં પુરતી કરી છે.
ટ્રે. કો. પકી સુજ્ઞ સ્કોલરોએ તેમજ અન્ય મિત્રોએ વધુ
નકલ ખરાદા છે તેમનાં પ્રશસ્ત નામ જાહેર કરીએ છીએ.

રા. રા. છગનલાલમોતીરામ
પ્રભુરામ બેહેચર.
ચતુરભુજ હારિરામ.
દામોદર વખતચંદ શાહ.
મુળજી જગજીવન શાહ.
ભાઈલાલ નાગરભાઈ પટેલ.
નંદાભાઈ કદીરભાઈ દેશાઈ.
મણિશંકર વિદલભાઈ.
રણછોડદાસ દાસતરામ.
ધસંદજી અકુજી મુસે પટેલ.
ભૂલજી કલ્યાણજી દેશાઈ.
નાગરદાસ બાવાભાઈ પટેલ.
ગંગારામ બેચરભાઈ.
દયાળજી લલુભાઈ દેશાઈ.
પુરષોત્તમ અમથાભાઈ પટેલ.
વાઘજીભાઈ લલુભાઈ પટેલ.
ભગુભાઈ ગોપાળજી દેશાઈ.
ડાહ્યાભાઈ દુલ્લભભાઈ.
ધર્મચંદભાઈ નરસિંહભાઈ પ.
નથુરામ કાશીરામ પંડ્યા.
વખતચંદ નારણદાશ શા.
ચતુરભાઈ અનોપચંદ શા.

વિદલભાઈ છગલાલ
વલવભાઈ ત્રીકમભાઈ પટેલ.
લલુભાઈ લખાભાઈ પટેલ.
દેશાઈ ધર્મચંદભાઈ જીજીભાઈ પટેલ.
ચતુરભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ.
ભાઈલાલભાઈ મથુરભાઈ પટેલ.
ઉમેદભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ.
લલુભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ.
આદરભાઈ અણ્ણુભાઈ પટેલ.
જીવાભાઈ દેશાઈભાઈ પટેલ.
કીશાભાઈ લલુભાઈ પટેલ.
કીશોરભાઈ કુબેરભાઈ પટેલ.
છનાભાઈ ગગલભાઈ પટેલ.
વલ્લભરામ જોઠારામ જોશી
રામદાશ રણછોડદાશ પટેલ.
લલુભાઈ જીવાભાઈ.
ધર્મચંદલાલ ગોકળભાઈ પ.
હરિલાલ મથુરાદાશ મશર.
છનાભાઈ રધાભાઈ પટેલ.
મથુરભાઈ બહેચરભાઈ પ.
અમથાભાઈ ત્રિભોવન પ.
છોટાલાલ ઝવેરદાશ.

છપાવનારાઓને સૂચના.

પ્રિયબંધુઓ આપને કંઈ પણ પુસ્તક મા હેંડબીન્ડ
 યા ગમે તે જ્ઞાતવું ગુજરાતી, ઈંગ્રેજી તથા સંસ્કૃત
 વિગેરે ગમે તે જ્ઞાતવું કામ નાના મોટા મનપસંદ અને
 તદ્દન નવાજ ટાઈપથીજ સારાઈથીજ છપાવવું હોય તો ખાસ
 અમારા વિજયપ્રસાદ પ્રેસને જૂલવું નહીં તેમજ ઘણા
 સસતા ભાવમાં છટાદાર છપાવવું હોય તો જરૂર આ પ્રેસને
 યાદ કરો અને એકજ વખત કેટલેક ગ્રંથ કામ છપાવી
 ખાત્રી કરો આ પ્રેસમાં કોઈ પણ જ્ઞાતવું દગો પ્રપચ્છ કથા
 શીવાય મુદતસર કામ કરી આપવામાં આવશે. વિશેષ એટલું
 લખવાનું કે આ પ્રેસમાં જે કાદગિ રગર રટેમ્પ કરાવવો હશે
 તો તેને મનપસંદ ગમે તે જ્ઞાતવું ટાઈપથી કરી આપવામાં
 આવશે. એ રગર રટેમ્પના નમુનાની પુક જેવા માગનારને
 મફત આપવામાં આવશે. માટે જ્ઞાતવું કામ કરાવવાની મન-જી
 હોય, તેઓએ પ્રેસના મેનેજરને લખવું એટલે તેનો ખુલાસો
 આપવામાં આવશે.

 અમારા તરફથી “આર્યવિજય” નામનું
 પેપર અઠવાડિયામાં બે વખત પ્રકટ થનાર છે, તે તેનો
 મ અંક આપના આસોવદ ૦) દીપોત્સવીના માંગસીક
 મેનાનો પ્રકાશ કરી અમારા સુત્ર ગ્રાહકોની સેવા બ-
 પેપર અઠવાડિયામાં બે વખત પ્રકટ થશે; તો
 લખાઈને દેશાવરના આદક પાસેથી પોસ્ટેજ
 અને અમદાવાદના આદક પાસેથી
 વશે. તો ગૃહસ્થો આ સોનેરી તક
 નીચેની શીરનામે પત્ર લખી
 લી. શેવક.

-અ. વિ. પ્ર. પ્રેસ.

